

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БАС ПРОКУРАТУРАСЫНЫҢ
ЖАНЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ АКАДЕМИЯСЫ

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНАН КЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ ИНСТИТУТЫ

РЫМБЕКОВ АЙДЫН РЫМБЕКҰЛЫ

Интернет желісіндегі авторлық және сабақтас құқықтарды бұзғаны үшін
қылмыстық жауаптылық

7M12301 – «Құқық қорғау қызметі» білім беру бағдарламасы бойынша
ұлттық қауіпсіздік және әскери іс магистрі дәрежесін
алуға жоба

Ғылыми жетекші:

Арнайы заң пәндері
кафедрасының аға оқытушысы
А.Р. Шегебаева

PhD доктор, қауымдастырылған
профессор (доцент),
әділет кеңесшісі

Қосшы қ. – 2026 ж.

ТҮЙІНДЕМЕ

Магистрлік жоба цифрлық форматта ұсынылған кез келген ақпаратты техникалық тұрғыдан оңай көшіру жағдайында авторлық және сабақтас құқықтарды сақтау мәселелеріне арналған. Жұмыста цифрлық технологиялардың дамуына байланысты туындайтын заманауи сын-қатерлер, сондай-ақ олардың осы саладағы құқықбұзушылықтар деңгейіне әсері қарастырылады. Киберқылмыс сияқты қылмыс түрінің жаһандануын ескере отырып, зияткерлік меншікті қорғау саласында халықаралық ынтымақтастықты жандандырудың қажеттілігіне ерекше назар аударылған. Цифрлық ортада авторлық және сабақтас құқықтардың бұзылуына тиімді қарсы іс-қимыл жасау үшін мемлекеттер мен халықаралық ұйымдардың күш-жігерін үйлестірудің маңыздылығы негізделген.

Зерттеу нәтижелері бойынша ғылыми-зерттеу және тәжірибеде қолдану үшін Жаднама әзірленіп Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінің Заңнама және құқықтық ақпарат институтының қызметіне енгізілді.

РЕЗЮМЕ

Магистерский проект посвящён вопросам соблюдения авторских и смежных прав в условиях технической доступности копирования любой информации, представленной в цифровом формате. В работе рассматриваются современные вызовы, связанные с развитием цифровых технологий, а также их влияние на уровень правонарушений в данной сфере. С учётом глобализации такого вида преступности, как киберпреступность, особое внимание уделено необходимости активизации международного сотрудничества в области защиты интеллектуальной собственности. Обоснована важность координации усилий государств и международных организаций для эффективного противодействия нарушениям авторских и смежных прав в цифровой среде.

По результатам исследования разработана Памятка для научно-исследовательского и практического применения, которая внедрена в деятельность Института законодательства и правовой информации Министерства юстиции Республики Казахстан.

SUMMARY

The master's project is devoted to the issues of compliance with copyright and related rights in the context of the technical ease of copying any information presented in digital form. The study examines contemporary challenges associated with the development of digital technologies, as well as their impact on the level of violations in this field.

Taking into account the globalization of such a type of crime as cybercrime, particular attention is paid to the need to enhance international cooperation in the field of intellectual property protection. The importance of coordinating the efforts of states and international organizations to effectively combat violations of copyright and related rights in the digital environment is substantiated.

Based on the research results, a Memorandum was developed for scientific research and practical application, and has been integrated into the activities of the Institute of Legislation and Legal Information of the Ministry of Justice of the Republic of Kazakhstan.

МАЗМҰНЫ

БЕЛГІЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР	5
КІРІСПЕ	6
1 АВТОРЛЫҚ ЖӘНЕ САБАҚТАС ҚҰҚЫҚТАРДЫ БҰЗУДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ СИПАТТАМАСЫ	
1.1 Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша зияткерлік меншік ұғымы және авторлық әрі сабақтас құқықтарды бұзғаны үшін қылмыстық жауаптылық.....	11
1.2 Авторлық және сабақтас құқықтарды қорғау саласындағы шетелдік заңнама және жауапкершілік мәселелері.....	18
2 АВТОРЛЫҚ ЖӘНЕ САБАҚТАС ҚҰҚЫҚТАРДЫ БҰЗУ ҚЫЛМЫСЫ ҚҰРАМЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ СИПАТТАМАСЫ	
2.1 Авторлық және сабақтас құқықтарды бұзу қылмысының объективтік белгілері	24
2.2 Сабақтас құқық объектілерін заңсыз пайдалану мәселелері.....	27
3 Авторлық және сабақтас құқықтарды бұзу қылмысының субъективтік белгілері	
3.1 Қылмыстың субъективтік жағының міндетті белгілері.....	32
3.2 Авторлық және сабақтас құқықтарды заңсыз пайдалану қылмысының субъектісі.....	35
ҚОРЫТЫНДЫ	37
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕККӨЗДЕРДІҢ ТІЗІМІ	39
ҚОСЫМША 1	41

БЕЛГІЛЕУЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР

АжСҚЗ — Авторлық және сабақтас құқықтар туралы заң
АҚ — Акционерлік қоғам
АҚШ — Америка Құрама Штаттары
АЕК — Айлық есептік көрсеткіш
АК — Азаматтық кодекс
ӘМ — Әділет министрлігі
ӘҚБтК — Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекс
БҚ — Бағдарламалық қамтамасыз ету
БОАК — Бүкілодақтық орталық атқарушы комитет
ДСҰ — Дүниежүзілік сауда ұйымы
ЖШС — Жауапкершілігі шектеулі серіктестік
ЖИ – Жасанды интеллект
ЗМҰҰ — Зияткерлік меншік жөніндегі дүниежүзілік ұйым
ИМС — Интегралдық микросхемалар
КТК — Қазақстандық телеарна
ҚК — Қылмыстық кодекс
ОАК — Орталық атқарушы комитет
РФ — Ресей Федерациясы
ТМД — Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы
ІМ — Ішкі істер министрлігі
ЭЕМ — Электрондық есептеуіш машина

КІРІСПЕ

Жүргізіліп жатқан зерттеудің өзектілігі Қазақстан Республикасы Қылмыстық Кодексінің 198-бабында көзделген авторлық және сабақтас құқықтардың бұзылуына байланысты қылмыстық-құқықтық мәселелерді, сондай-ақ Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 199-бабында жауаптылығы бекітілген интегралдық микросхемалардың өнертабыстарына, пайдалы модельдеріне, өнеркәсіптік үлгілеріне, селекциялық жетістіктері мен топологияларына құқықтардың бұзылуына байланысты кешенді зерделеу қажеттілігінде жатыр Қазақстан. Диссертациялық зерттеуде аталған қылмыстардың біліктілік ерекшеліктері қарастырылады, қолданыстағы заңнаманың проблемалық аспектілері анықталады және оны одан әрі жетілдіру қажеттілігі негізделеді. Авторлық, сабақтас және өзге де зияткерлік құқықтарды қылмыстық-құқықтық қорғаудың тиімділігін арттыруға бағытталған ұсыныстарды әзірлеуге ерекше назар аударылады.

Зияткерлік пираттықпен күрес мәселесі Қазақстан үшін бүгінгі күні аса маңызды әрі өзекті болып табылады. Қазақстандағы «пираттықтың» келтіретін зияны шамамен 40 млн АҚШ долларын құрайды. Қазақстандық авторлық және сабақтас құқықтарды қорғау қауымдастығының деректеріне сәйкес, елдегі аудио-, бейнеөнімдер және компакт-дискілердің жалпы көлемі шамамен 50 млн дананы құрайды. Оның 70%-ға жуығы контрафактілік өнім болған жағдайда, құқық иеленушілерге келетін жылдық зиян шамамен 2 млрд теңгені құрайды. Ал мемлекет қосылған құн салығы бойынша шамамен 2,8 млрд теңге жоғалтады.

Осы мәселені шешу елдің зияткерлік әлеуетін сақтау мен арттыруға, мәдени мұраны қорғауға, халықаралық беделін көтеруге және қылмыстылық деңгейін төмендетуге тікелей әсер етеді. Сонымен қатар, бұл жаңа білім мен технологияларды игеру арқылы әлеуметтік-экономикалық дамуды қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады.

Шешілетін практикалық міндеттің қазіргі уақыттағы жағдайын бағалау.

Зерттеудің мақсаты — авторлық және сабақтас құқықтарды бұзғаны үшін қылмыстық жауаптылықты реттейтін нормаларды жан-жақты талдау және заңнаманы жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірлеу.

Осы мақсатқа жету үшін келесі міндеттер қойылды:

- тарихи-құқықтық аспектілерін зерттеу;
- халықаралық және шетелдік заңнамамен салыстырмалы талдау жүргізу;
- қылмыс құрамының белгілерін анықтау;
- сот-тергеу тәжірибесін талдау;
- құқық қолдану мәселелерін анықтау;
- заңнаманы жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірлеу.

Ғылыми және практикалық қызметкерлердің пікірлерін талдай отырып, мынадай қорытындыға келуге болады:

- авторлық құқық немесе сабақтас құқық объектілерін заңсыз пайдалану деп

өзгенің туындысын заңға қайшы түрде автордың келісімінсіз (соның ішінде сыйақыны толық немесе ішінара төлемей) көбейту, тарату, импорттау, көрсету, аудару, жариялау, сондай-ақ фонограммаларды, қойылымдарды немесе хабарларды орындау не қою түсініледі; автордың келісімінсіз өзгерістер, толықтырулар немесе қысқартулар енгізілген туындыны заңсыз жариялау, туындыны немесе фонограмманы қайта басып шығару және т.б.

Зерттеу мақсаты, міндеттері, объектісі мен тақырыбы

Контрафактілік туындылардың немесе фонограммалардың даналарын заңсыз иемдену деп оларды сатып алу, басқа тауарлармен немесе заттармен айырбастау, қарызды өтеу ретінде алу, қарызға алу немесе сыйлық ретінде алу, табылған затты иелену немесе көрсетілген жұмыс не қызмет үшін есеп айырысу құралы ретінде алу түсініледі.

Контрафактілік туындылардың немесе фонограммалардың даналарын заңсыз сақтау деп кінәлі адамның иелігінде олардың нақты болуы, сондай-ақ олардың қай жерде және қанша уақыт сақталғанына қарамастан (өзінде, жасырын жерде, үй-жайда, көлік құралында және басқа да орындарда) оларды сақтауға бағытталған кез келген қасақана әрекеттер түсініледі.

Контрафактілік туындылардың немесе фонограммалардың даналарын заңсыз тасымалдау деп оларды бір жерден екінші жерге жеткізу, жөнелту бойынша қасақана әрекеттер (қолма-қол, автокөлікпен, теміржолмен, ұшақпен және т.б.), оның ішінде бір елді мекеннің ішінде де, тасымалдау тәсіліне қарамастан түсініледі. Контрафактілік туындылардың немесе фонограммалардың даналарын заңсыз дайындау деп оларды жасау, көшіру, көбейту нәтижесінде контрафактілік даналар алынған кез келген қасақана әрекеттер түсініледі.

Аталған ұғымдарды "Соттардың авторлық құқықты және сабақтас құқықтарды қорғау туралы заңнаманың кейбір нормаларын қолдануы туралы" Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2007 жылғы 25 желтоқсандағы Нормативтік қаулысының 23-тармағында бекіту ұсынылады.

Зерттеу жүргізудің әдістері мен әдіснамалық негіздері

Зияткерлік меншік құқықтарын құқықтық реттеу мәселелері көптеген ғалым-заңгерлердің еңбектерінде қарастырылған. Алайда авторлық және сабақтас құқықтарды бұзудың қылмыстық-құқықтық табиғаты жеткілікті деңгейде кешенді зерттелмеген.

Қазақстан Республикасы ҚК-нің 198-бабы 1-бөлігіндегі «өзге құқық иеленушілер» ұғымы тек автордың мұрагерлерін ғана білдіреді, басқа тұлғаларды емес.

Біздің пікірімізше, зиян мөлшерін анықтау кезінде экономикалық критерийлерге сүйену қажет, оған сәйкес контрафактілік өнімнің бір данасын сату заңды өнімнің бір данасының сатылмай қалуына теңестіріледі. Тиісінше, зиян мөлшері Қазақстан Республикасының 1996 жылғы 10 маусымдағы «Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы» Заңының 49-бабы 1-

бөлігінің 4-тармағына сәйкес, яғни құқық иеленушінің залалын, оның ішінде жіберіп алған пайданы өтеу ретінде есептелуі тиіс.

Ғылыми жаңалықтың негіздемесі

Бұл жұмыс авторлық және сабақтас құқықтарды бұзғаны үшін қылмыстық жауаптылық мәселелерін халықаралық, азаматтық және қылмыстық құқық тұрғысынан кешенді түрде қарастыратын ғылыми зерттеулердің бірі болып табылады.

Қолданыстағы қылмыстық заңнаманы талдау көрсеткендей, Қазақстан Республикасы ҚК-нің 198-бабы 3-бөлігінде көзделген саралаушы белгілер тек осы баптың 2-бөлігінде көрсетілген әрекеттерге қатысты ғана қолданылады, бұл негізді деп танылмайды.

Сот-тергеу тәжірибесін зерттеу көрсеткендей, Қазақстан Республикасының ҚК-нің 198-бабы 1-бөлігінде көзделген әрекеттер (яғни авторлықты иемдену және тең авторлыққа мәжбүрлеу) де жиі бірнеше рет, алдын ала сөз байласқан адамдар тобымен, ұйымдасқан топпен, ірі мөлшерде, елеулі зиян келтіре отырып, сондай-ақ қызметтік жағдайын пайдалану арқылы жасалады. Бұл, сөзсіз, жасалған әрекеттің қоғамдық қауіптілігінің жоғары екенін көрсетеді. Алайда, 198-баптың 3-бөлігінде аталған саралау белгілері осы баптың 1-бөлігінде бекітілген іс-әрекеттерге қатысты көзделмегендіктен, құқық қорғау органдары мұндай әрекеттерді 1-бөлім бойынша саралауға мәжбүр. Мұндай тәсіл жасалған қылмыстың сипатын және оның әлеуметтік қауіптілік дәрежесін толық көрсетпейді, бұл сайып келгенде әділеттілік қағидатына сәйкес келмейтін жаза тағайындауға әкелуі мүмкін.

Осыған байланысты Қазақстан Республикасы ҚК-нің 198-бабының 3-бөлігін «3. Осы баптың бірінші және екінші бөліктерінде көзделген әрекеттер, егер олар: ...» редакциясында ұсынуды жөн деп санаймыз.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық Кодексінің 198-бабын мынадай мазмұндағы ескертпемен толықтыру ұсынылады: "осы Кодекстің 198 және 199-1-баптарында, егер бұрын адам осы баптарда көзделген бір немесе бірнеше қылмыс жасаған болса, әрекет бірнеше рет жасалған деп танылады".

Практикалық ұсыныстар

1) Ең алдымен, халықаралық деңгейде авторлық құқықты құқықтық реттеудегі бар айырмашылықтарды ескеру қажет. Әр түрлі мемлекеттердегі авторлық құқық саласындағы заңнаманың өзіндік ерекшеліктері болғандықтан, интернет кеңістігінде тиісті нормаларды біркелкі қолдану белгілі бір қиындықтарды тудырады. Бұл өз кезегінде құқықтық даулардың пайда болуына ықпал етеді және авторлардың құқықтарын тиімді қорғауды қиындатады.

Авторлық құқық саласындағы өзекті мәселелердің негізгі себептерінің бірі Технологиялық даму қарқынының құқықтық реттеу деңгейіне сәйкес келмеуі болып табылады. Осы проблемаларды еңсеру үшін халықаралық

ынтымақтастықты нығайту, жаңа құқықтық тетіктерді әзірлеу және қолданыстағы заңнамалық нормаларды жетілдіру қажет. Сонымен қатар, қоғамда авторлық құқыққа және жалпы зияткерлік меншікке құрметпен қарауды қалыптастыру маңызды.

Авторлық құқықтар тек бір мемлекеттің шегінде ғана емес, сонымен қатар халықаралық деңгейде де қамтамасыз етілуі керек, өйткені Интернеттің аумақтық шекаралары жоқ және шығармашылық қызметтің нәтижелері бүкіл әлемге таралуы мүмкін. Осыған байланысты мемлекеттер ұлттық юрисдикциядан тыс авторлардың құқықтарын қорғауға бағытталған халықаралық келісімдер жасайды.

Бұл мәселеде Ұлттық режим қағидаты ерекше маңызға ие. Оның мәні мынада: бір мемлекеттің екінші мемлекеттің аумағындағы авторы осы мемлекеттің азаматтары сияқты құқықтық қорғауды пайдалануы керек. Бұл ретте шетелдік авторларға қатысты қандай да бір кемсітушілікке жол берілмеуге тиіс. Авторлық құқық туынды құрылған сәттен бастап міндетті тіркеусіз пайда болады, бірақ оны қорғаудың тәртібі мен әдістері әр нақты мемлекеттің заңнамасымен анықталады. Демек, бір елде берілетін құқықтық қорғау әрдайым автоматты түрде басқа елге бірдей көлемде таралмайды.

Цифрландыру жағдайында аталған мәселелердің мәні одан да артып келеді. Қазақстан Республикасы Президентінің 2025 жылғы 8 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауында үш жыл ішінде Қазақстанды толық цифрлық елге айналдыру міндеті қойылды. Сондай-ақ, жасанды интеллектпен жұмыс істеуге қабілетті кадрларды даярлау және білім беру, Ауыл шаруашылығы, Су ресурстарын басқару және өнеркәсіптік өндіріс салаларына жасанды интеллект технологияларын енгізу қажеттілігіне назар аударылды.

Осы саладағы құқықтық реттеуді жетілдірудің негізгі мақсаты авторлардың құқықтарын халықаралық деңгейде тиімді және тең қорғауды қамтамасыз ету болып табылады. Сонымен қатар, заманауи технологияларды, соның ішінде жасанды интеллект пен цифрлық платформаларды дамыту бұл саланы күрделендіреді және құқықтық тәсілдерді жаңартуды талап етеді.

Авторлық құқық мәселелері бойынша халықаралық ынтымақтастықты дамыту үшін халықаралық форумдарды, конференциялар мен көрмелерді қоса алғанда, арнайы құқықтық, экономикалық және технологиялық алаңдарды құруға назар аудару қажет. Мұндай іс-шаралар тәжірибе алмасуға, келісілген тәсілдерді әзірлеуге, авторлық құқықтарды қорғау тетіктерін жетілдіруге және мемлекеттер арасындағы зияткерлік меншік саласындағы өзара іс-қимылды нығайтуға ықпал етуі мүмкін.

2) Зиян мөлшерін анықтау кезінде экономикалық критерийлерге сүйену қажет, оған сәйкес контрафактілік өнімнің бір данасын сату заңды өнімнің бір

данасының сатылмай қалуына теңестіріледі. Тиісінше, зиян мөлшері ҚР-ның 1996 жылғы 10 маусымдағы «Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы» Заңының 49-бабы 1-бөлігінің 4-тармағына сәйкес, яғни құқық иеленушінің залалын, оның ішінде жіберіп алған пайданы да өтеу ретінде есептелуі тиіс.

Қолданыстағы қылмыстық заңнаманы талдау көрсеткендей, ҚР ҚК-нің 198-бабы 3-бөлігінде көзделген саралаушы белгілер тек осы баптың 2-бөлігінде көрсетілген әрекеттерге қатысты ғана қолданылады, бұл негізсіз деп есептейміз. Сот-тергеу тәжірибесін зерттеу көрсеткендей, ҚР ҚК-нің 198-бабы 1-бөлігінде көзделген әрекеттер (яғни авторлықты иемдену және тең авторлыққа мәжбүрлеу) де жиі бірнеше рет, алдын ала сөз байласқан адамдар тобымен, ұйымдасқан топпен, ірі мөлшерде, елеулі зиян келтіре отырып, сондай-ақ қызметтік жағдайын пайдалану арқылы жасалады. Бұл, сөзсіз, жасалған әрекеттің қоғамдық қауіптілігінің жоғары екенін көрсетеді. Алайда, 198-баптың 3-бөлігінде осы саралаушы белгілердің 1-бөлікке қатысты қарастырылмауына байланысты құқық қорғау органдары мұндай әрекеттерді 1-бөлік бойынша саралауға мәжбүр, бұл жасалған қылмыстың сипаты мен қоғамдық қауіптілік дәрежесіне сәйкес келмейді және нәтижесінде әділетсіз жаза тағайындауға әкеледі.

3) Қазақстан Республикасы Әділет Министрлігі «Қазақстан Республикасының заңнама және құқықтық ақпарат институты» РМК қызметіне тәжірибелік-сілтемелік көмекші ретінде Магистрлік зерттеудің нәтижесі бойынша Жаднама дайындалып апробациядан өткізіліп, енгізілді.

Апробация және нәтижелерін енгізу. Авторлық және сабақтас құқықтардың өзекті мәселелерін зерттеу мақсатында Қазақстан Республикасы Әділет Министрлігі «Қазақстан Республикасының заңнама және құқықтық ақпарат институты» РМК-да өндірістік практикадан өттім.

Практика нәтижесі бойынша жоғарыда көрсетілген Жаднама әзірленді, сонымен қатар, 2025 жылғы қазан айында Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясында өткен халықаралық ғылыми-практикалық конференцияға қатысып, «авторлық құқықтар саласындағы өзекті мәселелер» тақырыбында ғылыми мақала жарияланды, 2026 жылғы сәуір айында Қазақстан Республикасы ІІМ Басқару академиясында халықаралық ғылыми-практикалық конференцияға қатысып, нәтижесі бойынша «Авторлық құқықтар саласындағы халықаралық ынтымақтастық» тақырыбында ғылыми мақала жарыққа шықты.

1. Авторлық және сабақтас құқықтарды бұзудың әлеуметтік-құқықтық сипаттамасы

1.1 Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша зияткерлік меншік ұғымы және авторлық әрі сабақтас құқықтарды бұзғаны үшін қылмыстық жауаптылық

Авторлық және сабақтас құқықтарды бұзғаны үшін қылмыстық жауаптылық Қазақстан Республикасы ҚК-нің 198-бабында зияткерлік меншік құқықтарын бұзу ретінде көзделген. Бұл ретте авторлық және сабақтас құқықтарды бұзғаны үшін бес мыңға дейінгі айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл жазасы, сондай-ақ Қазақстан Республикасы ҚК 199 бабына сәйкес өнертабысты, пайдалы модельді немесе өнеркәсіптік үлгіні заңсыз пайдалану, ғылыми жаңалықтың, немесе өнеркәсіптік үлгінің мәнін автордың немесе өтініш берушінің келісімін алмай олар туралы мәліметтер ресми жарияланбай тұрып жария еткені үшін, сол сияқты авторлықты иемдену немесе тең авторлыққа мәжбүрлегені үшін, егер бұл заңға қайшы әрекеттер пайда табу мақсатында жасалып, ірі залал келтірсе, қолданылады [3].

Қазіргі қоғамда экономикалық айналымын интеллектуалдық меншік объектілерінсіз елестету мүмкін емес. Бүгінде олардың қолданылу аясы тек жеке тұтынумен шектелмей, ең алдымен қоғамдық өндірісті қамтиды. Қай кәсіпорын болмасын мүліктік кешен ретінде екі топ элементтерден тұрады — материалдық және материалдық емес. Кейбір деректерге сәйкес, материалдық емес активтердің (зияткерлік меншік объектілерінің бухгалтерлік есептегі көрінісі) әлемдегі ірі компаниялардың активтері құнындағы үлесі 30%-дан 60%-ға дейін жетеді және бұл көрсеткіштің тұрақты өсу үрдісі байқалады.

Авторлық құқықтар адамдардың шығармашылық қызметінің нәтижелерімен тығыз байланысты. Бұл ұғымда адамның зияткерлік, шығармашылық қызметі мен оның нәтижелерін мемлекет тарапынан құқықтық қорғау өзара ұштасады. Ал қоғамның эволюциясы тек адамның шығармашылық еңбекке қабілеттілігінің арқасында ғана мүмкін болады. Энциклопедиялық әдебиеттерде шығармашылық — адамның сапалы жаңа нәрсені, бұрын ешқашан болмаған нәрсені туғызатын қызметі ретінде анықталады. Шығармашылық кезеңде автор табиғи және әлеуметтік әлемді өзгертеді, қоғам үшін маңызды жаңа құндылықтар жасайды. [16]

Әлемде шығармашылықтың маңызын ерекше бағалау қиын. Шығармашылық еркіндік автордың көрініс құралы, адамның материалдық және рухани қажеттіліктерін қанағаттандырудың негізгі тәсілдерінің бірі болып табылады. Шығармашылық еркіндік ғылымның, мәдениеттің және техниканың даму деңгейін анықтаушы, қоғамның өркениеттілік деңгейін, интеллектуалдық әлеуетін, адамдардың әл-ауқатын, қандай да бір мемлекеттің тәуелсіздігін, экономикалық және саяси қауіпсіздікті анықтайды. Кез келген

мемлекет қоғам өмірінің негізгі салаларындағы азаматтардың шығармашылығын мойындауы, жан-жақты қолдауы, қорғауы қажет.

Бүгінгі таңда әдеби, ғылыми, техникалық және шығармашылықтың өзге де түрін мемлекет тарапынан қорғау мен ынталандыру мақсатында неғұрлым қолданатын тиімді құқықтық тәсіл ол жеке адам немесе заңды тұлғалардың зияткерлік қызмет нәтижесіне ерекше құқығын беретін заң қабылдау болып табылады.

Аталған заңдар халықаралық құқықта және көптеген мемлекеттердің құқықтық жүйелерінде зияткерлік меншік деп аталатын институтты құрайды.

«Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы» Қазақстан Республикасының Заңы (1996 жылғы 10 маусым) қазіргі қоғамда шығармашылық үшін барлық қажетті алғышарттарды жасайды: авторлар мен құқық иелерінің мүліктік және мүліктік емес құқықтарын қорғап, адам өзінің шығармашылық қызметін экономикалық тұрғыда қызығушылығын қамтамасыз етеді, ең бастысы, зияткерлік меншік құқығы шығармашылық еркіндігіне кепілдік береді — бұл адамның тұлға ретінде, шығармашы ретінде көрсетуге зор мүмкіндік [8].

Біздің пікірімізше, зияткерлік меншікті объективті және субъективті құрамдас бөліктерге бөлу қажет.

Субъективті категория ретінде зияткерлік меншік бұл нақты субъектінің азаматтың немесе заңды тұлғаның зияткерлік қызмет нәтижелеріне және оларға теңестірілген заңды тұлғаны дараландыру, өнімді, орындалатын жұмыстарды немесе көрсетілетін қызметтерді дараландыру құралдарына (фирмалық атау, тауар белгісі, қызмет көрсету белгісі және басқалар) айрықша субъективті құқықтары. Ал объективті мағынасында интеллектуалдық меншік құқығын интеллектуалды қызмет нәтижесіне субъективтік құқықтардың пайда болуы, өзгеруі, тоқтатылуы негіздері жүзеге асырылады, сонымен қоса қорғау тәртібін реттеуші құқықтық нормалардың жиынтығын білдіреді.

Заң шығарушы зияткерлік меншікті екі негізгі аспект бойынша қарастырады. Біріншіден, зияткерлік меншік объектілерінің жиынтығы ретінде, екіншіден, белгілі бір объектіге қатысты азаматтық құқықтардың бір түрі ретінде әрекет ететін зияткерлік меншік құқығы ретінде. Қарастырылып отырған объектілер шеңбері тұрғысынан зияткерлік меншік Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 115-бабынан туындайтын мүліктің ерекше түрі ретінде ұсынылуы мүмкін, мұнда азаматтық құқықтар объектілері мүліктік игіліктер мен құқықтарға, сондай-ақ жеке мүліктік емес игіліктер мен құқықтарға бөлінеді [5].

Мүліктік игіліктер мен құқықтарға заттар, ақша, бағалы қағаздар, жұмыстар, қызметтер, мүліктік құқықтар және өзге де мүлік жатады. Азаматтық құқықтардың дәстүрлі объектілерімен қатар, заң шығарушы шығармашылық интеллектуалды қызметтің объективті нәтижелерін, фирмалық атауларды, тауар белгілерін және өнімді дараландырудың басқа құралдарын бөліп көрсетеді.

Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 117-бабына сәйкес жылжымайтын мүлікке жатпайтын барлық мүлік жылжымалы деп танылады. Осыған байланысты азаматтық заң жүйесіндегі зияткерлік меншік объектілері жылжымалы мүлікке жататын объектілер ретінде қарастырылуы мүмкін. Сонымен бірге жеке мүліктік емес игіліктер мен құқықтарға адамның өмірі, денсаулығы, қадір-қасиеті, ар-намысы, жақсы аты, іскерлік беделі, жеке өмірге қол сұғылмаушылық, жеке және отбасылық құпия, ат қою құқығы, авторлық құқық, туындыға қол сұғылмаушылық құқығы, сондай-ақ өзге де материалдық емес игіліктер мен құқықтар жатады.

Ең алдымен, Қазақстан Республикасының азаматтық заңнамасы зияткерлік меншік құқығын Азаматтық құқық қабілеттілігінің элементтерінің бірі ретінде қарастырады. Мұндай тәсіл Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 14-бабында көрсетілген, оған сәйкес азамат өзінің құқық қабілеттілігі шеңберінде өнертабыстарға, ғылым, әдебиет және өнер туындыларына, сондай-ақ зияткерлік қызметтің өзге де нәтижелеріне зияткерлік меншік құқығына ие бола алады. Азаматтық құқықтар объектілері ретінде зияткерлік меншік құқықтарының белгілеріне мынадай ережелер жатады [5].

1. Зияткерлік меншік құқығы объектілерінің негізгі белгілерінің бірі олардың материалдық емес, идеалды сипаты болып табылады. Бұл дегеніміз, бұл объектілердің физикалық формасы жоқ және қарапайым материалдық заттардан ерекшеленеді. Зияткерлік меншік объектілері жеке мүліктік емес және олармен байланысты мүліктік құқықтардың жиынтығы болып табылады. Сонымен қатар, идеясы көрсетілген материалдық тасымалдаушылар, мысалы, кітаптар, фильмдер, техникалық шешімдер немесе өнертабыстар, авторлық құқық иесіне оларды пайдалануға айрықша құқықтарсыз дербес мәнге ие болмайды [15].

Авторлық құқық объектілерін, сондай-ақ өнертабыстарды, Өнеркәсіптік үлгілерді, селекциялық жетістіктер мен ноу-хауды белгілі бір моральдық, әлеуметтік, логикалық, ғылыми-техникалық немесе көркемдік-конструкторлық міндеттерді тамаша шешудің нәтижесі ретінде қарастыруға болады. Идеал деңгейде мұндай шешім адамның интеллектуалды, ақыл-ой әрекеті процесінде пайда болады және белгілі бір дәрежеде шығармашылық ізденістің аяқталған нәтижесін білдіреді. Бастапқыда тиісті міндет адамның санасында шешіледі, содан кейін ғана ол кітаптар, фильмдер, бұйымдар, құрылғылар, әдістер, техникалық шешімдер және басқа да объективті нәтижелер түрінде сыртқы көріністі алады [8].

2. Зияткерлік меншік құқықтарының абсолюттік сипаты — заттық құқықпен қарастырылып отырған объектілерге ортақ алғашқы белгі. Барлық үшінші тұлғалар заттық құқықтарды да, зияткерлік меншік құқықтарын да мойындауға және құқық иеленуші оны жүзеге асыруға кедергі келтірмеуге міндетті.

3. Құқықтардың қорғалуы заңда қатаң күйде ғана жүзеге асырылады. Бұл зияткерлік меншік объектісінің, мысалы, көркем шығарма, жаңа өнеркәсіптік үлгі немесе өнертабыс сияқты нәтижелердің пайда болу бастамасы нормативтік заң актілермен алдын ала айқындалады дегенді білдірмейді әрине. Шығармашылық жұмыс нәтижесі қандай да бір нұсқаулықтан емес, адамның шығармашылық қызметі процесінде туындайды.

Зияткерлік меншік құқығының барлық объектілерге қатысты аумақтық және уақыттық шектеулілігі тән. Интеллектуалдық меншік құқығы тек оның шығармашылық өнім ретінде шыққан елінде ғана танылымға ие болады. Басқа шетел өңірлерінде бұл құқық қорғалмайды, сондықтан туынды, өнертабыс немесе дараландыру құралы үшінші тұлғалар тарапынан ешқандай шектеусіз пайдаланылуы мүмкін. Немесе ол тек екіжақты шарт не көпжақты халықаралық құжат болған жағдайда ғана қорғалуы мүмкін.

Құқықтарды қорғау мүмкіндіктерінің көптүрлілігі. Бұл белгі заттық құқық пен интеллектуалдық меншік құқығын ажырататын ерекшелік болып танылады.

Заттық құқықтарына кез келген тұлғаның заңсыз әрекеттерінен абсолюттік қорғау тән, әрі ол виндикациялық және негаторлық талап-арыздар деп аталатын арнайы құралдар арқылы жүзеге асырылады, олар заттық-құқықтық талаптар санатына біріктіріледі. Г.Ф. Шершеневичтің пікірінше: заттық құқықтардың объектісі материалдық мағынадағы зат болып табылады. Осы белгі заттық құқықтардың табиғатын айқындайды, яғни затты бөтен иеліктен заттай түрде, өтемақы түрінде емес, қайтарып алуға мүмкіндік береді». Ал зияткерлік меншік құқықтары объектілеріне мұндай қасиет тән емес, сондықтан зерттеушілер тіпті олардың ерекше айырмашылық белгісі ретінде виндикацияның мүмкін еместігін атап көрсетеді. Соған қарамастан, олар да кез келген басқа субъективтік азаматтық құқықтар сияқты қорғалады, бірақ бір ғана емес, құқықтарды қорғаудың іс жүзінде бүкіл жүйесі арқылы жүзеге асырылады. Мұндай қорғау нысандарына міндеттемелік-құқықтық және деликттік талап-арыздар жатады [9].

Құқықтарды бекітудің және объектінің тиесілігін білдірудің ерекше нысаны зияткерлік меншік құқықтарын заттық құқықтардан да ажыратады. М. К. Сүлейменовтің пікірінше, заттық құқық иеленушінің иелену, пайдалану және билік ету құқығы болуы тиіс, бұл ретте заттық құқықтың түріне байланысты осы өкілеттіктердің көлемі әр түрлі болуы мүмкін. Осы негізде зияткерлік меншік құқықтары заттардың дәстүрлі құқықтарынан айтарлықтай ерекшеленеді. Дәл осы айырмашылық бір кездері зияткерлік меншік объектілеріне құқықтарды бекітудің ерекше құқықтық тетігін әзірлеу қажеттілігін тудырды, ол айрықша құқық атауын алды және классикалық римдік иелену, пайдалану және билік ету үштігінен ерекшеленеді [10].

Бұл айырмашылық, әсіресе, заттың меншік иесі (АК-нің 188-бабы) мен зияткерлік меншік құқығы субъектісінің өкілеттіктерін құрастыру кезінде жақсы көрінеді. Заттың меншік иесіне оны иелену, пайдалану және оған билік

ету құқықтары тиесілі. Интеллектуалдық меншік объектісіне қатысты өкілеттіктер белгілі бір ерекшеліктерге ие болады. Мысалы, егер затты тек меншіктің иесі болмаса ол өкілеттік берген шағын топ ғана пайдаланса, материалдық күйіндегі идеяны – зияткерлік өнім құқығының объектісін көптеген адамдар, шектеусіз топ пайдалана алады.

Зияткерлік меншікті айрықша құқық ретінде түсіну Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 125-бабында бекітілген. Бұл нормада азаматтың немесе заңды тұлғаның зияткерлік шығармашылық қызметінің нәтижелеріне, сондай-ақ оларға теңестірілген заңды тұлғаны дараландыру құралдарына, ол орындайтын жұмыстарға немесе көрсетілетін қызметтерге, оның ішінде фирмалық атауды, тауар белгісін, қызмет көрсету белгісін және басқа да осыған ұқсас белгілерді қоса алғанда, айрықша құқығы танылады [5].

Осы баптың екінші бөлігінде заң шығарушының зияткерлік меншіктің мәніне көзқарасын ашатын тағы бір маңызды ереже бар. Осы нормаға сәйкес, зияткерлік шығармашылық қызметтің нәтижелері мен айрықша құқықтардың объектілері бола алатын даралау құралдарын үшінші тұлғалар құқық иесінің келісімімен ғана пайдалана алады. Осыған ұқсас тәсіл Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 964-бабында да көрсетілген, мұнда зияткерлік шығармашылық қызметтің нәтижесіне айрықша құқық немесе дараландыру құралы оның иесінің зияткерлік меншік объектісін өз қалауы бойынша заңда тыйым салынбаған кез келген тәсілмен пайдалануға мүлкітік құқығы ретінде айқындалады. Мұндай объектіні басқа тұлғалардың пайдалануына құқық иесінің рұқсатымен ғана жол беріледі [6].

Бірқатар зияткерлік меншік объектілерінің ортақтығын және осы саладағы қалыптасқан құқықтық реттеу жүйесін ескере отырып, а.п. Сергеев зияткерлік меншіктің төрт тәуелсіз институтын бөліп көрсетеді [16].

Біріншісі-авторлық құқық және сабақтас құқықтар институты. Ол ғылым, әдебиет және өнер туындыларын, сондай-ақ эфирлік және кабельдік хабар тарату ұйымдарының фонограммаларын, орындауларын, қойылымдарын, хабарларын жасау мен пайдаланудан туындайтын қоғамдық қатынастарды реттейді. Бұл объектілердің негізгі құндылығы олардың өзіндік көркемдік формасында, өрнек тілінде және шығармашылық даралығында.

Екінші институт-Патенттік құқық. Ол өнертабыстарды, пайдалы модельдер мен өнеркәсіптік үлгілерді құру және пайдалану кезінде туындайтын мүлкітік және онымен байланысты жеке мүлкітік емес қатынастарды реттейді. Өнертабыс-бұл айтарлықтай айырмашылықтары бар және экономиканың, ғылымның, техниканың, мәдениеттің, қорғаныстың, әлеуметтік дамудың және басқа салалардың әртүрлі салаларында оң нәтиже бере алатын техникалық шешім. Өнертабыс, егер оны өнеркәсіпте, ауыл шаруашылығында, денсаулық сақтауда немесе қызметтің басқа салаларында қолдануға болатын болса, Өнеркәсіптік қолдануға жарамды деп танылады. Пайдалы модель, өз кезегінде, өнеркәсіптік меншік объектілеріне жатады және өндіріс құралдарын, тұтыну заттарын немесе олардың құрамдас бөліктерін

конструктивті орындауда көрінеді. Пайдалы модельді құқықтық қорғау, егер ол жаңа және өнеркәсіптік тұрғыдан қолданылатын болса, беріледі [10].

Үшіншісі-азаматтық айналымға қатысушыларды дараландыру құралдарын, сондай-ақ олар өндіретін өнімдерді, орындалатын жұмыстар мен көрсетілетін қызметтерді құқықтық қорғау институты. Осы институттың объектілеріне азаматтық айналымға қатысушыларды дараландыру құралы ретінде әрекет ететін фирмалық атаулар, сондай-ақ тауарларды, жұмыстарды және көрсетілетін қызметтерді дараландыруға арналған тауар белгілері, қызмет көрсету белгілері және тауарлар шығарылған жерлердің атаулары жатады. Бұл институттың негізгі мақсаты өндірушілерді, олардың тауарларын, жұмыстары мен қызметтерін нарықта дұрыс ажыратуды қамтамасыз ету болып табылады [10].

Төртінші институт-дәстүрлі емес зияткерлік меншік объектілерін қорғау институты. Бұл топқа тану және бекіту заңда көзделген айрықша құқықтар объектілері жатады. Олардың ішінде интегралды чиптердің топологиясын, қызметтік немесе коммерциялық құпияны құрайтын ақпаратты, селекциялық жетістіктерді, сондай-ақ зияткерлік қызметтің басқа нәтижелерін атауға болады.

Патенттік құқық аясында төрт негізгі қағиданы бөліп көрсету әдетке айналған. Оларға патент иеленушінің патенттелген объектіге айрықша құқығын тану; патент иеленушінің мүдделері мен қоғамның мүдделері арасындағы ақылға қонымды тепе-теңдікті қамтамасыз ету; патентке ресми түрде жарамды деп танылған өнертабыстарға, пайдалы модельдерге және өнеркәсіптік үлгілерге ғана құқықтық қорғау беру; патент иеленушілердің ғана емес, сонымен қатар өнертабыстардың, пайдалы модельдер мен өнеркәсіптік үлгілердің нақты жасаушыларының құқықтарын тану және қорғау.

Бұл принциптер патенттік құқықтың негізгі нормаларының мазмұнын анықтайды, оның бастапқы бастаулары болып табылады және осы құқықтық институттың одан әрі дамуына алғышарттар жасайды. Олардың білімі нақты патенттік-құқықтық нормалардың мазмұнын тереңірек түсінуге, оларды іс жүзінде дұрыс қолдануға және заңнамамен тікелей реттелмеген жағдайларды шешуде нұсқаулық ретінде пайдалануға мүмкіндік береді [12].

"Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы" 1996 жылғы 10 маусымдағы Қазақстан Республикасы Заңының 16-бабының 1-тармағына сәйкес авторға өз туындысын кез келген нысанда және кез келген тәсілмен пайдалануға мүлдікті, яғни айрықша құқықтар тиесілі. Осы баптың 2-тармағында автордың айрықша құқықтарының мазмұны ашылады. Олар туындыны көбейту, оны тарату, импорттау, көпшілік алдында көрсету, көпшілік алдында орындау, көпшілік алдында хабарлау, эфирге хабарлау, кабель арқылы хабарлау, туындыны аудару, қайта өңдеу, сондай-ақ Қазақстан Республикасының заңнамасына қайшы келмейтін өзге де әрекеттерді жасау сияқты әрекеттерді жүзеге асыру, рұқсат ету немесе тыйым салу құқығын қамтиды.

Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 16 шілдедегі патенттік Заңының 11-бабының 1-тармағына сәйкес патент иеленушіге өз қалауы бойынша қорғалатын Өнеркәсіптік меншік объектісін пайдалануға айрықша құқық беріледі. Осы баптың 2-тармағында Өнеркәсіптік меншік объектісін пайдалану деп өнеркәсіптік меншіктің қорғалатын объектісі бар өнімді дайындау, қолдану, әкелу, сатуға ұсыну, сату, көрсетілген мақсаттармен азаматтық айналымға өзге де енгізу немесе сақтау, сондай-ақ қорғалатын әдісті қолдану танылатыны түсіндіріледі [8].

Бұдан басқа, "тауар белгілері, қызмет көрсету белгілері және тауарлар шығарылған жерлердің атаулары туралы" Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 26 шілдедегі № 456-І Заңының 4-бабының 4-тармағы тауар таңбасының иесінің куәлікте көрсетілген тауарлар мен қызметтерге қатысты өзіне тиесілі тауар таңбасын пайдалануға және оған билік етуге айрықша құқығы бар екенін бекітеді. Қазақстан Республикасының аумағында күзетілетін тауар белгісін оның иесінің келісімінсіз пайдалануға ешкімнің құқығы жоқ [13].

«Интегралдық микросхемалар топологияларын құқықтық қорғау туралы» 2001 жылғы 29 маусымдағы 217-ІІ Қазақстан Республикасы Заңының 7-бабына сәйкес, топологияға айрықша құқық топология авторына не жұмыс берушіге, не осы заңның 9-бабында көзделген жағдайларда тапсырыс берушіге немесе олардың құқықтық мирасқорларына тиесілі. Құқық иеленушінің осы Заңның 10-бабында көзделген жағдайларды қоспағанда, құқық иеленушінің тиісті рұқсатынсыз басқа тұлғалардың осы топологияны пайдалануына тыйым салу құқығын қоса алғанда, құқық иеленуші топологияны өз қалауы бойынша кез келген тәсілмен, атап айтқанда, осындай топологиясы бар интегралдық микросхемаларды дайындау арқылы пайдалануға құқылы. Бұл ретте кейбір ғалымдар айрықша құқықтың мазмұнында екі аспектіні — позитивті және негативті аспектілерді бөліп көрсетеді. Позитивтісі — иеленушіге зияткерлік өнімді өзі пайдалану құқығын беру немесе бұл құқықтарды басқа тұлғаларға беру. Негативті — интеллектуалдық өнімді рұқсатсыз пайдалануға барлық басқа тұлғаларға тыйым салу мүмкіндігі [14].

Осылайша, жоғарыда аталған құқықтық институттар «интеллектуалдық меншік» деген ортақ ұғыммен біріктірілгенімен, олардың мақсаты мен мазмұны бір-бірінен айтарлықтай ерекшеленеді. Бұл айырмашылықтар, ең алдымен, зияткерлік меншік құқығы реттейтін объектілердің ерекшелігіне байланысты. Авторлық құқық және сабақтас құқық объектілері, мысалы, әдебиет және өнер туындылары, ғылыми жаңалық, фонограмма және тағы басқалар, адамның рухани қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жасалады. Ал патенттік құқық объектілері дараландыру құралдары қоғамның экономикалық мәселелерін шешуге арналған [15].

Зияткерлік қызметтің қандайда бір нәтижесі егер автор немесе құқық иеленуші оған нәтижесін пайдалану және құқықты иеленудің айрықша құқығына ие болса, зияткерлік меншік объектісі болып табылады.

1.2 Авторлық және сабақтас құқықтарды қорғау саласындағы шетелдік заңнама және жауапкершілік мәселелері

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасы авторлық және сабақтас құқықтарды қорғау мәселелері бойынша бірқатар халықаралық конвенциялардың қатысушысы болып табылады. Біздің еліміз зияткерлік меншікті тиісті деңгейде қорғау жөніндегі міндеттемелерді өз мойнына алды. Зияткерлік меншікті және, атап айтқанда, авторлық құқық пен сабақтас құқық объектілерін адекватты қорғау шараларын қабылдамау, көптеген мамандардың пайымдауынша, Қазақстанның халықаралық беделін төмендетеді және оған қарсы халықаралық санкцияларды қолдану қаупін тудырады.

Қазақстан Республикасы авторлық құқық және сабақтас құқықтар саласындағы негізгі халықаралық шарттардың, келісімдер мен конвенциялардың толыққанды қатысушысы болып табылады. Оларға 1952 жылғы 6 қыркүйекте Женевада қол қойылған авторлық құқық туралы Дүниежүзілік конвенция; 1996 жылғы 20 желтоқсанда дипломатиялық конференция қабылдаған авторлық құқық жөніндегі ДЗМҰ шарты, сондай-ақ осы шартқа келісілген мәлімдемелер; Қазақстан Республикасы қосылған 1886 жылғы 9 қыркүйектегі әдеби және көркем шығармаларды қорғау туралы Берн конвенциясы жатады; Фонограмма жасаушылардың мүдделерін олардың фонограммаларын заңсыз өсімін молайтудан қорғау туралы Конвенция; Орындаушы әртістердің, фонограмма жасаушылардың және хабар тарату ұйымдарының мүдделерін қорғау туралы халықаралық конвенция, сондай-ақ бірқатар өзге де халықаралық-құқықтық актілер [16].

Авторлық құқық туралы Дүниежүзілік конвенция барлық мемлекеттерде әдеби, ғылыми және көркем шығармаларға авторлық құқықты қорғауды біртіндеп қамтамасыз ету үшін жағдай жасау мақсатында қабылданды. Сонымен қатар, бұл халықаралық акт авторлық құқықты оларға зиян келтірместен қолданыстағы халықаралық қорғау жүйелерін толықтыруға, жеке тұлғаның құқықтарын құрметтеуді қамтамасыз етуге, әдебиеттің, ғылым мен өнердің дамуына жәрдемдесуге, сондай-ақ зияткерлік еңбек нәтижелерін кеңінен таратуға және халықаралық өзара түсіністікті нығайтуға бағытталған [16].

Бұдан басқа, Қазақстан Республикасы зияткерлік меншікті қорғау саласындағы басқа да халықаралық-құқықтық құжаттарға қол қойды. Олардың ішінде 1999 жылғы 4 маусымда Минскіде қол қойылған жалған тауар белгілері мен географиялық көрсеткіштерді пайдаланудың алдын алу және жолын кесу жөніндегі шаралар туралы Келісімді; 2006 жылғы 20 наурызда Ташкентте жасалған Өзбекстан Республикасымен зияткерлік меншік құқықтарын қорғау саласындағы ынтымақтастық туралы келісімді атап өтуге болады; Ресей Федерациясымен 2005 жылғы 18 қаңтарда Мәскеуде қол қойылған әскери-техникалық ынтымақтастық барысында пайдаланылған және алынған

зияткерлік қызмет нәтижелеріне құқықтарды өзара қорғау туралы келісім; сондай-ақ 1998 жылғы 6 наурызда Мәскеуде жасалған зияткерлік меншік саласындағы құқық бұзушылықтардың жолын кесу жөніндегі ынтымақтастық туралы келісім.

Шетелдік қылмыстық заңнамаға жүгінген кезде, Ресей Федерациясының Қылмыстық Кодексінің 146-бабының 1-бөлігіне сәйкес, егер мұндай әрекет авторға немесе басқа құқық иесіне үлкен зиян келтірсе, авторлық құқықты беру Авторлық және сабақтас құқықтарды бұзу деп танылатынын атап өтуге болады. Бұл қылмысты жасағаны үшін екі жүз мың рубльге дейін айыппұл түрінде немесе сотталушының он сегіз айға дейінгі кезеңдегі жалақысы немесе басқа табысы мөлшерінде жаза қарастырылған. Сондай-ақ, міндетті жұмыстарды жүз сексеннен екі жүз қырық сағатқа дейін немесе үш айдан алты айға дейін қамауға алуға болады [10].

Грузияның Қылмыстық кодексі "меншікке қарсы қылмыстар" 25-тарауының "экономикалық қылмыстар" бөлімінде орналасқан "зияткерлік меншікке қол сұғушылық" 189-бабында авторлық және сабақтас құқықтарға қол сұғушылық үшін жауапкершілікті көздейді. Осы мақалаға сәйкес авторлық немесе сабақтас құқық объектісіне авторлық құқық беру, өнертабыс, пайдалы модель, өнеркәсіптік үлгі, селекциялық жетістік немесе интегралды микросхеманың топологиясы айыппұлмен немесе түзету жұмыстарымен екі жылға дейін жазаланады. Басқа біреудің авторлық немесе сабақтас құқық объектісін, өнертабысты, пайдалы модельді, өнеркәсіптік үлгіні, селекциялық жетістікті, интегралдық микросхема топологиясын коммерциялық мақсатта заңсыз пайдалану, сондай-ақ мұндай объектілерге қатысты бірлескен авторлықты тануға мәжбүрлеу айыппұл немесе екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеу түріндегі жазаға әкеп соғады [10].

Тәжікстан Республикасының Қылмыстық кодексінде мұндай әрекеттер үшін жауапкершілік "патент иеленушілердің авторлық, сабақтас құқықтары мен құқықтарын бұзу" деген 156-бапта көзделген. Бұл норма "адамға қарсы қылмыстар" 7-бөліміне кіретін "адамның және азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтарына қарсы қылмыстар" 19-тарауында орналастырылған. Бұл тәсіл Тәжікстан заңнамасы авторлық, сабақтас және патенттік құқықтарды бұзуды мүліктік мүдделерге қол сұғу ретінде ғана емес, сонымен қатар жеке тұлғаның конституциялық құқықтары мен бостандықтарын бұзу ретінде қарастыратынын көрсетеді.

1. Өзгенің ғылыми, әдеби, музыкалық немесе көркем шығармасын, сондай-ақ өзгенің ЭЕМ-ге арналған бағдарламасын немесе деректер базасын өз атымен шығару не осындай туындыға авторлықты өзгеше иемдену, өнертабысқа авторлықты иемдену, сол сияқты бірлескен авторлыққа мәжбүрлеу - ең төменгі жалақының екі жүзден бес жүзге дейінгі мөлшерінде айыппұл не екі жылға дейінгі мерзімге түзеу жұмыстарына жазаланады [10].

Осылайша, ТМД елдерінде авторлық және сабақтас құқықтарды бұзу қылмыстары үшін қылмыстық жауаптылық туралы норманың қылмыстық

заңнама жүйесіндегі орнын анықтауға, норманың диспозициясын материалдық және формальды ретінде құрастыруға, зияткерлік меншіктің әртүрлі объектілеріне қол сұғушылық үшін жауапкершілікті ажыратуға әртүрлі көзқарас бар.

Іс жүзінде барлық шет елдерде заң шығарушы авторлық және сабақтас құқықтарды бұзуды құрайтын әрекеттерді нақтылады, сол арқылы авторлық құқықтарды заңсыз қолдану баптарының диспозицияларына сипаттама берді, авторлық және сабақтас құқықтар саласындағы қылмыстардың ресми құрамы қарастырылған. Егер қылмыстың формальды құрамы автордың мүліктік құқықтарын бұзғаны үшін қылмыстық жауаптылықты көздесе, онда мұндай құрам, әдетте, қылмысты жасаудың мақсатын немесе себебін көрсетуді қамтиды (пайдақорлық ниетпен, зиян келтіру мақсатында, табыс табу мақсатында және т.б.). Тіпті АҚШ-ты алайық – әлемдегі зияткерлік меншік индустриясы дамыған жетекші мемлекеттердің бірі, онда авторлық құқықтар туралы федералдық заң жұмыс істейді, сондай-ақ егер бұл заң коммерциялық артықшылық немесе жеке қаржылық пайда алу мақсатында қасақана жасалса, сот осы заңды бұзғаны үшін қылмыстық қудалайды [10].

Авторлық және сабақтас құқықтар саласындағы қылмыстар үшін жауапкершілікті көздейтін ТМД елдерінің ҚК-не жүргізілген талдау қазақстандық қылмыстық заңнамаға Қазақстан Республикасы ҚК-нің 198-бабын одан әрі жетілдіру мүмкіндігін береді [11].

Сонымен қатар, дамудың қазіргі кезеңіндегі қазақстандық қылмыстық заңнама ТМД елдерінің тәжірибесін ескере отырып, авторлық және сабақтас құқықтарды қорғаудың барлық мүмкін шараларын қарастыруға ұмтылуы тиіс.

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев 2025 жылғы 8 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауында "Қазақстан жасанды интеллект дәуірінде: өзекті міндеттер және оларды түбегейлі цифрлық қайта құру арқылы шешу" тақырыбын қарастыра отырып, экономиканың барлық салаларына жасанды интеллект пен цифрлық технологияларды кеңінен енгізу қажеттігін атап өтті. Осы тұрғыда жаңа ведомство — жасанды интеллект және цифрлық даму министрлігін құру ұсынылды, оған басшылық Үкімет деңгейінде жүзеге асырылуы тиіс [2].

Қазақстан Республикасы Конституциясының 22 және 23-баптарына сәйкес әркімге шығармашылық еркіндігіне кепілдік беріледі. Осыған байланысты мемлекет шығармашылық қызмет нәтижелерін, яғни зияткерлік меншік объектілерін құқықтық қорғауды қамтамасыз етеді. Зияткерлік меншік адамның ақыл-ой және шығармашылық еңбегінің нәтижелеріне, оның ішінде шығармаларға, өнертабыстарға және зияткерлік қызметтің өзге де объектілеріне заңмен қорғалатын құқықты білдіреді [1].

Интеллектуалды меншік – бұл материалдық емес, бірақ құқықтық және экономикалық құны бар нәтиже. Авторлық құқық саласындағы қызу талқыланып жүрген кейбір мәселелер ғылыми жұмысқа негіз бола алады.

Мысалы, авторлық құқық пен жасанды интеллект тоғысқан жағдайда еріксіз мынадай мәселелер туындайды:

- егер шығарманы автор емес, ЖИ жасаса – онда оны кім иеленеді?
- авторлық құқық автордың шығармашылық еңбегіне негізделуі тиіс, бірақ ЖИ- де «шығармашылық қабілет» жоқ деуге болады, сонда қандай да бір ЖИ-ден алынған тұшымды ой, ерекше туынды құзырлы органда қандай тәртіпте тіркеледі, авторлық құқық берілуі мүмкін бе?

- кейбір елдерде ЖИ өнімдері мүлдем құндылық ретінде саналмайды, ал мамандардың айтуынша, бағдарламаны жасаушы немесе пайдаланушы автор деп саналады. Тағы бір мәселе, интернетте контентті оңай көшіру, оны тарату авторлық құқықты қорғауды қиындатады. Мысалы, TikTok, Instagram сияқты платформаларда музыканы немесе бейнелерді пайдалануды шектеу, осыған орай, «әділ пайдалану» деген сияқты ұғымды жеткілікті түсіндіру жұмыстарын ұйымдастыру қажет. Ал музыкалық шығармалардың құқықтық мәртебесі ше? Мысалы, авторлық шығарманың түпнұсқасы бар, сонымен қатар ремикс, кавер, семплинг түрлері бар, белгілі бір сазды шағарма сәл өзгерсіке ұшырап шығарылады, ендеше шығарманың шынайы авторының құқықтарын бұза ма деген сұрақ туындайды?!

Сондықтан шығармашылық еркіндік пен авторлық құқық арасындағы тепе-теңдікті сақтауды жүйелендіруіміз қажет. Ал кейде ремикс түпнұсқадан танымал болып кетіп жатады, одан түскен табыстың қандай бөлігі авторға тиесілі және бөліне ме?

Бұл күрмеуі қалың мәселелер қазіргі таңда әлемде нақты және бірыңғай шешімі болмай тұр. Бірақ кейбір елдерде алғашқы сот істері мен заң ережелері пайда болып, бағыттар айқындала бастаған.

Мысалы, дайын мәтінді алу үшін ChatGPT, Jasper, Claude және басқа жасанды интеллект жүйелері сияқты құралдарды пайдалану кезінде АҚШ-тың авторлық құқық бюросы 2023 жылы тұжырымдаған құқықтық ұстанымды ескеру қажет. Осы ұстанымға сәйкес, адам жасаған туындылар ғана авторлық құқықпен қорғалуға жатады. Қазақстан Республикасында осыған ұқсас мәселелерді өз құзыреті шегінде Қазақстандық авторлық қоғам қарауы мүмкін, сондықтан бұл ұйымның жасанды интеллектті пайдалана отырып жасалған туындылардың құқықтық мәртебесі мәселесі бойынша өзінің ресми ұстанымын білдіруі орынды болып көрінеді.

Басқаша айтқанда, егер пайдаланушы көрсетілген цифрлық құралдарды қолдана отырып, мысалы, сценарийді толығымен құрып, оны өздігінен қайта өңдеусіз жарияласа, ол мұндай мәтіннің заңды авторы екенін толық дәлелдей алмайды. Алайда, егер адам жасанды интеллект ұсынған материалды қайта өңдесе, оның мазмұнын өзгертсе, өз идеяларымен толықтырса, оған жеке стиль мен шығармашылық форма берсе, ол өзінің жеке шығармашылық үлесінің нәтижесі болып табылатын бөлікте авторлық құқықты талап етуге құқылы.

Қазақстан Республикасы Президентінің Жолдауында сондай-ақ маңызды стратегиялық мақсат белгіленді: үш жыл ішінде Қазақстан толық цифрлы ел болуға тиіс. Осыған байланысты жасанды интеллектпен тиімді жұмыс істей алатын кадрларды даярлауға ерекше назар аударылды. Сонымен қатар, өнімділік пен тиімділікті арттыру мақсатында ауыл шаруашылығына, су ресурстарын басқаруға, өнеркәсіпке және басқа салаларға жасанды интеллект технологияларын енгізу қажеттілігі атап өтілді.

Жалпы, автор өзі жасаған зияткерлік өнімді басқаруға құқылы: оны сату, пайдалануға лицензия беру, басқа адамдарға беру, сондай-ақ мұраға қалдыру. Мұндай құқықтар уақытша сипатта болуы және берілуі мүмкін. Сонымен қатар, ән, компьютерлік бағдарлама, кітап немесе шығармашылықтың басқа объектісі туралы әңгіме болғанына қарамастан, басқа адамдар мұндай өнімді тек заң шегінде қолдана алады. Оны көшіруге, таратуға немесе өзге де пайдалануға, әдетте, құқық иесінің келісімімен ғана жол беріледі [2].

Авторлық құқықтың экономикалық және моральдық маңызы бар. Экономикалық тұрғыдан алғанда, бұл авторға өз жұмысының нәтижелерінен табыс табуға мүмкіндік береді және инновацияның дамуын ынталандырады. Моральдық тұрғыдан алғанда, авторлық құқық автордың атын, оның беделін, ар-намысы мен шығармашылық танылуын қамтамасыз етеді. Мысалы, интеллектуалды еңбектің нәтижесі ретінде ән музыкалық шығарма және дыбыстық жазба түрінде болады. Ән авторының және Орындаушының құқықтары заңмен қорғалады, бұл оларға сатудан, орындаудан, концерттерден және шығарманы пайдаланудың басқа түрлерінен кіріс алуға мүмкіндік береді. Бұл ретте моральдық құқық басқа адамның бұл әнді өз туындысы ретінде беруге құқығы жоқ екенін білдіреді.

Шығармашылық еркіндік аясында мәдениет пен ғылымның әртүрлі салаларынан мысалдар келтіруге болады. Әдебиетте М.Әуезовтің "Абай жолы" эпопеясы қазақ халқының рухани әлемін еркін көркемдік ашудың жарқын үлгісі болып табылады. Өнер саласында шығармашылық еркіндік суретшілердің, кинорежиссерлердің және өзге де мәдениет қайраткерлерінің өз идеяларын, оның ішінде заманауи қазақстандық фильмдер арқылы өз бетінше білдіру мүмкіндігінен көрінеді. Ғылымда ол зерттеушінің зерттеу бағытын, талдау әдістерін және ғылыми іздеу әдістерін еркін таңдау құқығында көрінеді [16].

Шығармашылық еркіндіктің мәні-бұл мәдениетті байытуға, жаңа идеяларды дамытуға, ғылыми прогреске және жеке тұлғаның рухани көрінісіне ықпал етеді. Бұл адамға өзінің ішкі әлеуетін ашуға, қоғамдық дамуға үлес қосуға және өз қызметінің нәтижелерінен моральдық қанағаттануға мүмкіндік береді.

Ғылыми авторлық жұмыс сонымен қатар ерекше интеллектуалды өнім болып табылады. Ол ғылыми-зерттеу жұмыстарының нәтижесінде пайда болады және жаңа білімді, идеяларды, қорытындыларды немесе

жаңалықтарды қамтиды. Мұндай жұмыстар ғылыми шығармашылықтың нәтижесі деп танылады және авторлық құқықпен қорғалуға жатады. Олар қоғамның ғылыми-техникалық және мәдени дамуына ықпал етеді, өйткені ғылыми қызмет нәтижесінде жаңа тұжырымдамалар, әдістер, технологиялар мен заңдылықтар қалыптасады. Бұл жағдайда ғылыми жұмыс шығармашылық сипатқа ие болуы керек, сенімді мәліметтерге сүйеніп, өзіндік ерекшелігімен ерекшеленуі керек.

Осылайша, қазіргі қоғам уақыттың объективті талабы болып табылатын жасанды интеллектті белсенді және кең қолдану жағдайында дамиды. Белгілі бір материалдарды дайындауда жасанды интеллектті қолдануды көрсету автордың беделіне нұқсан келтірмейді, керісінше оның адалдығы мен академиялық адалдығын көрсетеді. Сондықтан авторлық құқық мәселелерінде басты қағида өзін автор ретінде ресми түрде жариялау емес, авторлықты әділ және негізделген тану болуы керек. Шығармашылық еркіндікті сақтай отырып, құқықтық шекараларды сақтау ықтимал дауларды болдырмаудың ең дұрыс жолы болып табылады. Жасанды интеллект тек құрал ретінде қарастырылуы керек, оны қолданудың сипаты мен мақсаттары адамға байланысты.

2 Авторлық және сабақтас құқықтарды бұзу қылмысы құрамының қылмыстық-құқықтық сипаттамасы

2.1 Авторлық және сабақтас құқықтарды бұзу қылмысының объективтік белгілері

Қылмыс құрамының маңыздылығы оның, біріншіден, қылмыстық жауаптылықтың заңды негізі болып табылатындығында; екіншіден, соттың жазаның түрі мен мөлшерін не қылмыстық-құқықтық сипаттағы өзге де шараларды айқындауы үшін негіз болады; үшіншіден, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының сақталуына кепілдік береді, сондай-ақ заңдылықты нығайтуға ықпал етеді және құқықтық тәртіп.

Кез-келген қылмыстық әрекет адамның мінез-құлқының объективті және субъективті белгілерінің жиынтығын білдіреді. Қылмыс құрамының белгісі-қылмыстың ең маңызды қасиеттерінің заңмен бекітілген сипаттамасы. Бұл белгілі бір әлеуметтік қауіпті әрекетті қылмыс ретінде анықтауға мүмкіндік беретін қылмыс құрамының белгілері мен элементтері. Қылмыс құрамының элементтері қылмыстық қол сұғудың әртүрлі жақтарына сәйкес келеді: объект, объективті тарап, субъект және субъективті тарап [3].

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 9-бабына сәйкес осы кодексте жазалау қатерімен тыйым салынған кінәлі жасалған қоғамдық қауіпті іс-әрекет қылмыс деп танылады. Осыған байланысты ҚР ҚК-нің 198-бабында көзделген қылмыс құрамын талдау кезінде адамды қылмыстық жауапкершілікке тарту үшін қандай іс-әрекеттер негіз болатынын анықтау қажет [3].

Қылмыс объектісін дәл анықтау өте маңызды, өйткені ол жасалған әрекеттің Әлеуметтік және құқықтық сипатын ашуға, сондай-ақ қылмыстық жауапкершіліктің нысандары мен шектерін анықтауға мүмкіндік береді. Сондықтан авторлық және сабақтас құқықтар саласындағы қылмыстарды зерттеу кезінде ең алдымен олардың объектісін, тақырыбын және объективті жағын қарастыру қажет.

Қылмыс объектісін нақтылау қылмыспен келтірілген қоғамдық қауіпті зиянның дәрежесі мен сипатын анықтауға, қылмыстық-құқықтық қорғау объектілері мен оларды қорғау құралдарын таңдауға негіздер белгілеуге, сондай-ақ қылмыстық заңның нормаларын түсіндірудің дұрыс тәсілдерін әзірлеуге мүмкіндік береді [11].

С. М. Рахметовтың пікірінше, қарастырылып отырған қылмыстық әрекеттің объектісі адам мен азаматтың Қазақстан Республикасының Конституциясымен кепілдік берілген авторлық және сабақтас құқықтарды іске асыруына байланысты қоғамдық қатынастар болып табылады [10].

И. Ш. Борчашвили сондай-ақ Авторлық және сабақтас құқықтарды бұзумен байланысты қылмыстардың объектісі Қазақстан Республикасының Конституциясымен және "авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы"

1996 жылғы 10 маусымдағы Қазақстан Республикасының заңымен кепілдендірілген авторлық және сабақтас құқықтарды іске асыру жөніндегі қоғамдық қатынастар болып табылатынын атап көрсетеді [10].

Заң әдебиеттеріндегі қолданыстағы тәсілдерді ескере отырып, ҚР ҚК-нің 198-бабында көзделген қылмыс объектісі шығармашылық қызмет және әртүрлі авторлық және сабақтас құқықтар объектілерін құру процесінде туындайтын қоғамдық қатынастар болып табылады деген қорытынды жасауға болады. Оларға автордың мүлiктік және жеке мүлiктік емес құқықтары, сондай-ақ орындаушылардың, фонограмма жасаушылардың, эфирлiк және кабельдік хабар тарату ұйымдарының кабельді, сымды, оптикалық талшықты немесе ұқсас техникалық құралдарды пайдалана отырып, орындаулар мен хабарларды жалпыға бірдей хабарлауға байланысты мүлiктік құқықтары жатады [11].

Бұл ретте Қазақстан Республикасы Конституциясының 23-бабы шығармашылық еркіндігіне кепілдік беретінін және шығармашылық қызмет нәтижелерін құқықтық қорғауды көздейтінін ескеру қажет [1].

Осылайша, авторлық және сабақтас құқықтар саласындағы қылмыстардың жалпы объектісі субъектінің өзінің шығармашылық жұмысының нәтижелерін иеленуге, пайдалануға және басқаруға мүлiктік құқықтарын іске асырумен байланысты қылмыстық заңмен қорғалатын қоғамдық қатынастар деп танылуы мүмкін.

Авторлық және сабақтас құқықтарды бұзумен байланысты қылмыстардың тікелей объектісін анықтау үшін азаматтық-құқықтық категория ретінде авторлық және сабақтас құқық объектілерінің белгілеріне жүгінген жөн. Осы тұрғыдан алғанда, авторлық құқық объектілері ретінде олардың мақсатына, мазмұнына, құндылығына, сондай-ақ білдіру тәсілі мен формасына қарамастан шығармашылық қызметтің нәтижесі болып табылатын ғылым, әдебиет және өнер туындылары танылады.

"Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы" Қазақстан Республикасы Заңының 7-бабына сәйкес авторлық құқық объектілеріне әдеби туындылар; драмалық және музыкалық-драмалық туындылар; сценарий туындылары; хореография және пантомима туындылары; мәтіні бар немесе мәтіні жоқ музыкалық туындылар; аудиовизуалды туындылар; кескіндеме, мүсін, графика және бейнелеу өнерінің басқа да туындылары жатады; қолданбалы өнер туындылары; сәулет, қала құрылысы және бақ-саябақ өнері туындылары; фотографиялық туындылар және фотосуретке ұқсас тәсілдермен алынған туындылар; географияға, топографияға және басқа ғылымдарға қатысты карталар, жоспарлар, эскиздер, иллюстрациялар және үш өлшемді туындылар; кез келген тілде және кез келген нысанда, оның ішінде бастапқы мәтінде және объект кодында көрсетілген операциялық жүйелерді қоса алғанда, компьютерге арналған бағдарламалар; сондай-ақ басқа жұмыстар [8].

Демек, бұл норма авторлық құқық объектілеріне шығармашылық қызмет нәтижелерінің кең ауқымын жатқызады. Бұл ретте заңнамалық тізбенің мақсаты барлық мүмкін туындыларды қатаң жіктеу емес, оларды білдірудің

неғұрлым кең таралған нысандарын көрсету болып табылады. Мұндай тізімнің маңыздылығы-бұл шығармашылық нәтижелердің алуан түрін көрсетеді, шығармалардың мүмкін түрлерін ашады және олардың көпшілігінің қауіпсіздігіне қатысты дауларды болдырмайды. Ұлттық заңнамада бекітілген қорғалатын туындылардың тізімі шамамен және бағдарлаушы сипатқа ие екенін атап өткен жөн. Егер шығармашылық қызметтің белгілі бір нәтижесі заңда тікелей аталмаса, бірақ белгіленген талаптарға сәйкес келсе, оны жұмыс деп тануға және басқа авторлық құқық объектілерімен қатар құқықтық қорғауды алуға болады [10].

Авторлық құқық объектілеріне аудармалар, қайта өңдеу, аннотациялар, рефераттар, түйіндемелер, шолулар, сахналау, музыкалық аранжировкалар және ғылым, әдебиет және өнер туындыларын қайта өңдеудің өзге де нысандарын қоса алғанда, туынды туындылар да жатады. Сонымен қатар, жинақтар, энциклопедиялар, антологиялар, мәліметтер базасы және басқа да композициялық шығармалар, егер олар материалдарды таңдау немесе орналастыру бойынша шығармашылық жұмыстың нәтижесі болса, қорғалуы керек.

Осылайша, ұлттық заңнамада туындының авторлық құқық объектісі ретінде толық анықтамасы жоқ, бірақ оның құқықтық қорғауды алу үшін болуы керек белгілері бекітілген. Заң әдебиетінде шығарманың әртүрлі ғылыми анықтамалары ұсынылған. Ең көп таралғандардың бірі-В. И. Серебровский, оған сәйкес, шығарма автордың шығармашылық қызметі нәтижесінде пайда болған және адамның сезімдерін қабылдау үшін қол жетімді және көбейту мүмкіндігіне мүмкіндік беретін белгілі бір формада өрнек алған идеялар, ойлар мен бейнелердің жиынтығы болып табылады [10].

Сонымен бірге, адамның ақыл-ой әрекетінің кез-келген нәтижесі авторлық құқық нормаларымен қорғалмайды. Авторлық құқық объектілері заңда көзделген белгілері бар шығармалар ғана танылады: шығармашылық сипаты және объективті көрінісі. Осыдан туындының автордың шығармашылық еркіндігінің нәтижесі сыртқы объективті көріністі алған кезде ғана авторлық құқық объектісіне айналатыны шығады. Егер ойлар, идеялар мен бейнелер тек автордың санасында болса және сыртынан көрінбесе, оларды басқа адамдар қабылдай алмайды, демек оларды құқықтық қорғаудың практикалық қажеттілігі де жоқ [10].

Авторлық құқық объектілері болып танылмайтын объектілер ерекше санатқа жатады. Оларға заңдарды, сот шешімдерін және заңнамалық, әкімшілік, сот және дипломатиялық сипаттағы өзге де мәтіндерді қоса алғанда, Ресми құжаттар; мемлекеттік рәміздер мен белгілер, оның ішінде тулар, елтаңбалар, ордендер, ақша белгілері және өзге де мемлекеттік белгілер; халық шығармашылығы туындылары; ақпараттық сипаттағы оқиғалар мен фактілер туралы хабарламалар жатады [4].

Бір қарағанда, мұндай нысандар оларды жасаушылардың құқықтарын құқықтық қорғау саласынан толығымен алынып тасталған сияқты көрінуі

мүмкін. Алайда олардың құқықтық табиғаты әртүрлі. Олардың кейбіреулері жұмыстың белгілеріне ие болуы мүмкін, ал басқалары, керісінше, мұндай белгілерге ие емес. Мысалы, халық шығармашылығының туындылары дәстүрмен және өзіндік ерекшелігімен ерекшеленеді, бірақ олардың авторлық құқықпен қорғалмауының басты себебі белгілі бір авторды анықтау мүмкін связанастігімен байланысты. Мұндай шығармалардың авторы іс жүзінде халық, ұлттық немесе этникалық топ.

Сондай-ақ, "бұқаралық ақпарат құралдары туралы" 1999 жылғы 23 шілдедегі Қазақстан Республикасы Заңының 8-бабының 3-тармағына сәйкес ақпараттық агенттіктің хабарламалары мен материалдарын тарату кезінде бұқаралық ақпарат құралдары тиісті ақпараттық агенттікке сілтеме жасауға міндетті екенін ескеру қажет. Осылайша, авторлық құқық ең алдымен туындыны жасаумен байланысты, ал сабақтас құқықтар оны пайдалануға байланысты туындайды. Шет мемлекеттердің заңнамасында мұндай құқықтар туыстық немесе ілеспе құқықтар деп те аталады.

2.2 Сабақтас құқық объектілерін заңсыз пайдалану мәселелері

Қазақстан Республикасы Қылмыстық Кодексінің 198-бабына сәйкес авторлық құқық және сабақтас құқықтар объектілерін заңсыз пайдаланғаны үшін қылмыстық жауаптылық туындайды. Сондықтан авторлық құқық объектілеріне қол сұғатын адамдар ғана емес, сабақтас құқықтарды бұзатын адамдар да қылмыстық жауапкершілікке тартылуы мүмкін [3].

Сабақтас құқықтар-бұл эфирлік және кабельдік хабар тарату ұйымдарының қойылымдарын, орындауларын, фонограммаларын, хабарларын қорғауға, сондай-ақ оларды пайдалануға байланысты қатынастарды реттейтін құқықтық нормалардың жиынтығы. Бұдан басқа, бұл нормалар орындаушыларға, фонограмма жасаушыларға және хабар тарату ұйымдарына мүліктік және жеке мүліктік емес құқықтарды беру тәртібін, сондай-ақ осы құқықтарды қорғау тәсілдерін айқындайды [8].

Заң шығарушының көзқарасы бойынша эфирлік және кабельдік хабар тарату ұйымдарын қою, орындау, фонограмма, беру олардың мақсатына, мазмұнына, көркемдік немесе өзге де құндылығына, сондай-ақ білдіру тәсілі мен нысанына қарамастан сабақтас құқықтардың объектілері болып танылады. Бұл ретте заңнама сабақтас құқықтар субъектілері, яғни тиісті объектілерге құқықтар тиесілі тұлғалар ұғымын бекітетінін атап өту қажет. Демек, сабақтас құқықтар объектілерін заңсыз пайдаланған адам олардың заңды құқық иесінің құқықтарын бұзады. Сабақтас құқықтар субъектілеріне орындаушылар, фонограмма жасаушылар, сондай-ақ эфирлік және кабельдік хабар тарату ұйымдары жатады [4].

Осылайша, қолданыстағы ғылыми және құқықтық тәсілдерді талдау авторлық және сабақтас құқықтар саласындағы қылмыстық қол сұғушылықтың тікелей объектісі авторлық құқық объектілерін, оның ішінде

ғылым, әдебиет және өнер туындыларын, сондай-ақ қойылымдар, орындаулар жататын сабақтас құқықтар объектілерін құруға және пайдалануға байланысты туындайтын қоғамдық қатынастар болып табылады деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.. эфирлік және кабельдік хабар тарату ұйымдарының фонограммалары, хабарлары. Бұл ретте аталған объектілерді құқықтық қорғау олардың мазмұнына, құндылығына, мақсатына, білдіру тәсілі мен нысанына қарамастан жүзеге асырылады [11].

Қазіргі таңда лицензияланбаған өнімді анықтау үшін маманның көмегі немесе сараптама жүргізу қажет. Қазақстанда сараптама жүргізу талаптары Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінің Сот сараптамасы орталығында және мамандандырылған зерттеулерді жүргізу жөніндегі нұсқаулықта (2002 жылғы 24 қазан № 158) көрсетілген.

Дегенмен, құқық бұзушылар әрдайым түпнұсқамен салыстыруға болатын сапаға қол жеткізе бермейді. Аудиожазбаларды тыңдау кезінде сапаның төмендігі кейде байқалмауы мүмкін болса, лицензияланбаған бейнефильмдерді қарау барысында оның төмен сапасы бірден көзге түседі.

Мамандардың айтуынша, заңсыз дайындалған аудиожазбалардың көпшілігінде жиіліктер теңгерімсіз болады. Мұндай жазбаларды тыңдау денсаулыққа зиян келтіріп, бас ауруына, жүйке қозғыштығына, тіпті психикалық бұзылыстарға әкелуі мүмкін.

Сол сияқты кітаптар, әсіресе оқулықтар - жаппай таралатын, кейде миллиондаған тиражбен шығатын өнім, оларға сұраныс тұрақты, ал жаздың соңы мен күздің басында тіпті өте жоғары болады. Бұл өз кезегінде үлкен әрі тұрақты табыс көзіне айналады. Сонымен қатар, заңсыз («пираттық») оқулықтар көру қабілетінің нашарлауына әкелуі мүмкін. Себебі контрафактілік өнімдер көбінесе арзан газет қағазына, санитарлық талаптарды бұза отырып, құрамында қорғасын, қалайы және мырыш мөлшері жоғары арзан бояулармен басылады. Мұндай оқулықтың бетіне қол тигізсе, ауыр металдар бар баспа бояуы қолға жұғады [10].

РФ Медицина ғылымдары академиясының Балалар денсаулығы ғылыми орталығы жүргізген салыстырмалы санитарлық-гигиеналық сараптама нәтижесінде «пираттық» оқулықтардың баспа сапасы мен қолданылған қағаз түрі гигиеналық талаптарға сәйкес келмейтіні анықталған. Бұл оқушыларда көрудің тез шаршауына, оның жинақталуына және миопияның (жақыннан көрудің) дамуына әкелуі мүмкін. Сондықтан мұндай басылымдарды оқу процесінде қолдануға жол берілмейді.

Сондай-ақ компьютерлік ақпарат саласында да бағдарламаларды әзірлеу әдістері жетілдіріліп қана қоймай, оларды заңсыз көшіру мен пайдаланудың тәсілдері де қатар дамып келе жатқанын атап өткен жөн. Әрбір заңды бағдарламалық өнімге міндетті түрде ілеспе құжаттама және жазбаша лицензиялық келісім қоса берілуі тиіс. Онда бағдарламалық қамтамасыз етуді пайдалану ережелері мен шарттары, мысалы, пайдаланушылар саны, географиялық және уақыттық шектеулер, рұқсат етілген резервтік көшірмелер

саны және басқа да талаптар көрсетіледі. Ал лицензиялық келісімнің болмауы бағдарламалық өнімнің контрафактілік екенінің айқын белгісі болып табылады [16].

Алайда көбінесе «пираттық» түрде көбейтілетін өнімдер — заңды түрде сатып алынып, тіркелген бағдарламалар болып табылады. Олар көшіріліп, бағдарламаны тіркеуге және іске қосуға қажетті ақпаратпен (кілттік сөздер, құпиясөздер, сериялық нөмірлер) бірге сатылады. Яғни нақты бір тіркеу сериялық нөмірі бар бір өнімнен көптеген көшірмелер жасалып, оларды орнату кезінде бір ғана тіркеу нөмірі немесе код қолданылады.

Демек, контрафактілік өнімнің қылмыс заты ретіндегі белгілері мен ерекшеліктері, сондай-ақ оны дайындау тәсілдері әрекетті саралау үшін маңызды мәнге ие. Өйткені олар, біріншіден, қол сұғушылықтың тікелей объектісін анықтауға, екіншіден, авторлық және сабақтас құқықтар саласындағы қылмыстың жасалу тәсілін белгілеуге, үшіншіден, қоғамдық қауіптіліктің көлемін, яғни келтірілген залалдың мөлшерін айқындауға мүмкіндік береді.

Біздің ойымызша, Қазақстан Республикасы ҚК-нің 198-бабының диспозициясы бланкеттік және сипаттамалық элементтерді үйлестіреді: белгілердің бір бөлігі тікелей Қылмыстық кодекс бабының диспозициясында көрсетілсе, ал басқа бөлігі өзге нормативтік көздерде (мысалы, Қазақстан Республикасының «Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы» Заңында) ашып көрсетіледі [3].

Осылайша, Қазақстан Республикасы ҚК-нің 198-бабында көзделген қылмыс құрамының негізгі белгілерінің сипаттамасы қылмыстық заңнан тыс жерде қамтылған. С. А. Федосов атап өткендей, бұл авторлық және азаматтық құқық нормаларына қатысты қылмыстық құқықтың сөзсіз акцессорлық (тәуелді) сипатын білдіреді [11].

Жоғарыда баяндалғандарға сүйене отырып, біздің ойымызша, авторлықты иемдену немесе тең авторлыққа мәжбүрлеу әрдайым автордың мүліктік мүдделеріне, ал ол қайтыс болғаннан кейін — оның мұрагерлерінің мүдделеріне әсер етеді. Сондықтан Қазақстан Республикасы ҚК-нің 198-бабының 1-бөлігіндегі «өзге құқық иеленушілер» ұғымы тек автордың мұрагерлерін ғана қамтуы тиіс, өзге тұлғаларды емес.

Енді Қазақстан Республикасы ҚК-нің 198-бабының 2-бөлігіне тоқталайық. Онда авторлық құқық немесе сабақтас құқық объектілерін заңсыз пайдалану, сондай-ақ өткізу мақсатында едәуір мөлшерде контрафактілік туындылардың және (немесе) фонограммалардың даналарын иемдену, сақтау, тасымалдау немесе дайындау үшін қылмыстық жауаптылық көзделген [11].

Зерттеу барысында жүргізілген заң әдебиеттерін талдау көрсеткендей, ең үлкен қиындықтар дәл осы Қазақстан Республикасы ҚК-нің 198-бабының 2-бөлігінде көзделген қылмыс құрамының объективтік жағының белгілерін анықтаумен байланысты. Ол келесі әрекеттердің бірін жасаумен көрінеді:

— авторлық құқық немесе сабақтас құқық объектілерін заңсыз пайдалану;

- өткізу мақсатында едәуір мөлшерде контрафактілік туындылардың және (немесе) фонограммалардың даналарын иемдену;
- өткізу мақсатында едәуір мөлшерде контрафактілік туындылардың және (немесе) фонограммалардың даналарын сақтау;
- өткізу мақсатында едәуір мөлшерде контрафактілік туындылардың және (немесе) фонограммалардың даналарын тасымалдау;
- өткізу мақсатында едәуір мөлшерде контрафактілік туындылардың және (немесе) фонограммалардың даналарын дайындау.

Жоғарыда атап өтілгендей, авторлық құқық — бұл автордың мүліктік және жеке мүліктік емес құқықтарының жиынтығы. Авторлық құқық шығармашылық қызметтің нәтижесі болып табылатын ғылым, әдебиет және өнер туындыларына, олардың мақсатына, мазмұнына, құндылығына, сондай-ақ білдірілу тәсілі мен нысанына қарамастан қолданылады [11].

А. П. Сергеевтің пікірінше, туындыны пайдалану құқығы — бұл автордың туындыға үшінші тұлғалардың қол жеткізуін және оны пайдалануды реттеуге байланысты барлық мәселелерді өз бетінше шешу мүмкіндігі болып табылады. Қарастырылып отырған қылмыс құрамының объективтік жағы. Біріншіден, дербес әрекеттер ретінде контрафактілік туындылардың және (немесе) фонограммалардың даналарын иемдену, сақтау, тасымалдау, дайындау болып табылады. Екіншіден, өзгеріс қылмыс жасаудың мақсаты — өткізу мақсатын енгізумен байланысты. Үшіншіден, қылмыс құрамының міндетті белгісі болып табылатын ірі залал алып тасталды. Қолданыстағы редакцияда бұл қоғамдық қауіпті салдар әрекеттің сандық сипаттамасымен — едәуір мөлшермен алмастырылды [10].

Аталған қылмыстық әрекеттердің заты — контрафактілік туындылардың немесе фонограммалардың даналары болып табылады. Олардың анықтамасы Қазақстан Республикасының «Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы» Заңының 2-бабында берілген, сондықтан Қазақстан Республикасы ҚК-нің 198-бабының 2-бөлігінің диспозициясын түсіндіру кезінде осы норманы басшылыққа алу қажет. Атап айтқанда, туындының данасы — кез келген материалдық нысанда дайындалған туынды көшірмесі, ал фонограмма данасы — кез келген материалдық тасымалдағышта фонограммадан тікелей немесе жанама түрде көшіріліп алынған, ондағы барлық дыбыстарды немесе олардың бір бөлігін қамтитын көшірме [11].

Сондай-ақ «иемдену», «сақтау», «тасымалдау», «дайындау» сияқты терминдер қылмыстық заңнамада дәстүрлі түрде қару-жарақ пен есірткі құралдарының заңсыз айналымына байланысты қылмыс құрамдарын сипаттау үшін қолданылғанын атап өткен жөн. Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты бұл ұғымдарға бірнеше рет түсіндірме берген. Осыған байланысты, біздің ойымызша, контрафактілік туындылардың және (немесе) фонограммалардың даналарын иемдену, сақтау, тасымалдау, дайындау ұғымдарын түсіндіру кезінде авторлық және сабақтас құқықтар объектілерінің

ерекшеліктерін ескере отырып, жоғары сот органының осы түсіндірмелерін басшылыққа алу қажет [11].

Демек, контрафактілік туындылардың немесе фонограммалардың даналарын заңсыз иемдену деп оларды сатып алу, басқа тауарлармен немесе заттармен айырбастау, қарызды өтеу ретінде алу, қарызға алу немесе сыйға алу, табылған затты иелену немесе көрсетілген жұмыс не қызмет үшін өзара есеп айырысу құралы ретінде алу түсініледі.

Контрафактілік туындылардың немесе фонограммалардың даналарын заңсыз сақтау деп кінәлі адамның иелігінде олардың нақты болуы, сондай-ақ олардың қай жерде және қанша уақыт сақталғанына қарамастан (өзінде, жасырын жерде, үй-жайда, көлік құралында және басқа да орындарда) оларды сақтауға бағытталған кез келген қасақана әрекеттер түсініледі.

Контрафактілік туындылардың немесе фонограммалардың даналарын заңсыз тасымалдау деп оларды бір жерден екінші жерге беру, жөнелту бойынша қасақана әрекеттер (қолма-қол, автокөлікпен, теміржолмен, ұшақпен және т.б.), оның ішінде бір елді мекеннің ішінде де, тасымалдау тәсіліне қарамастан түсініледі.

Контрафактілік туындылардың немесе фонограммалардың даналарын заңсыз дайындау деп оларды жасау, көшіру, көбейту нәтижесінде контрафактілік даналар алынған кез келген қасақана әрекеттер түсініледі.

Қорытындылай келе, Қазақстан Республикасы ҚК-нің 198-бабы 2-бөлігінде көзделген қылмыс құрамының объективтік жағы құрылымы жағынан формальды болып табылатынын атап өткен жөн. Яғни жауаптылық қандай да бір зардаптардың туындауына қарамастан, авторлық және сабақтас құқықтарды бұзу фактісінің өзі үшін көзделеді [11].

Бұл жағдайда «зияткерлік меншік объектілерін пайдалану құқықтарының құны» да, «туындылардың және (немесе) фонограммалардың даналары мен тауарлардың құны» да әрекеттің салдарына емес, оның ауқымына (мөлшеріне) жатады [16].

3 Авторлық және сабақтас құқықтарды бұзу қылмысының субъективтік белгілері

3.1. Қылмыстың субъективтік жағының міндетті белгілері

Қазақстан Республикасы ҚК-нің 198-бабында көзделген қылмыс құрамының субъективтік белгілерін анықтау жеткілікті күрделі болып табылады. Бұл, ең алдымен, субъективтік жақтың белгілері ҚК-нің Ерекше бөлімімен көрсетіле бермейтінімен байланыстырамыз. Олардың кейбіреулері факультативтік (себеп пен мақсат) сипатқа ие болып, әрбір нақты әрекетте көрініс таба бермейді. Қылмыс жасаған тұлғаның субъективтік ерекшеліктерін сипаттайтын белгілерге қылмыстың субъективтік жағы мен оның субъектісі жатады [3].

Қылмыстың субъективтік жағы бұл тұлғаның қылмыс жасауымен тікелей байланысты өзінше психикалық қызметі. Ол қылмыстың психологиялық сондай-ақ субъективтік мазмұнын құрайды.

Егерде қылмыстың объективтік жағы нақты мазмұнын құрап, жәбірленуші, куәлар және басқа тұлғалар тарапынан тікелей қабылдана алса, субъективтік жағы кінәлінің психикасында жүретін процестерді сипаттайды және адам сезім мүшелері арқылы тікелей қабылданбайды. Ол тек құқық бұзушының мінез-құлқын, қылмыс жасау жағдайларын саралау және талдау арқылы танылады.

Егер субъект өзінің жасаған әрекетіне қатысты қылмыстық заңда бекітілген белгілі бір ішкі психикалық қатынасты (кінә нысанын) иеленбесе, онда оның әрекетінде қылмыстың объективтік белгілерінің толық жиынтығы болған күннің өзінде ол қылмыстық жауаптылыққа тартылмайды.

Қылмыстың субъективтік жағын сипаттайтын белгілерге кінә, себеп және мақсат жатады. Қылмыстық заңнамада кінәнің белгілі бір нысандары болады.

Қазақстан Республикасы ҚК-нің 19 бабының 1 бөлігіне сәйкес, адам тек өзінің кінәсі анықталып қоғамдық қауіпті әрекеттер (әрекет немесе әрекетсіздік) және олардың салдары үшін ғана қылмыстық жауаптылыққа тартылады. Демек, жасалған әрекетке қатысты кінә болмаған жағдайда адам қылмыстық жауаптылыққа тартылмайды [11].

Осы баптың 3-бөлігіне сәйкес, қылмыс жасаған деп тек қасақана немесе абайсызда әрекет еткен тұлға ғана танылады. Кінә қасақаналық және абайсыздық нысанында кез келген қылмыстың субъективтік жағының міндетті белгісі болып табылады. Кінәсіз қылмыс құрамы болмайды, сондықтан қоғамдық қауіпті әрекет үшін қылмыстық жауаптылық та туындамайды. Кінә тұлғаның жасаған қоғамдық қауіптілік әрекетке және оның салдарына психикалық қатынасы болса да кез келген қылмыс құрамының міндетті белгісі болып, оның субъективтік жағының өзегін құрайды, алайда оның мазмұнын толық қамтымайды.

Ол кінәлінің қылмысты не себеппен және қандай мақсатпен жасағанын түсіндірмейді. Бұл сұрақтарға себеп пен мақсат жауап береді.

Қылмыс жасау себептері мен мақсатының факультативтік белгілері болады және заң шығарушы оларды кейбір қылмыс құрамдарының субъективтік жағының міндетті элементтері ретінде арнайы енгізеді.

Қазақстан Республикасы ҚК-нің 198-бабының 1 және 2-бөліктерінде көзделген әрекеттерге қатысты, осы әрекеттерді абайсыздық нысанында жасау үшін қылмыстық жауаптылық көзделмегенін, сондай-ақ авторлық және сабақтас құқықтарды бұзу нәтижесінде елеулі зиянды абайсызда келтіргені үшін де жауаптылық қарастырылмайтынын атап өткен жөн. [11]

Авторлық және сабақтас құқықтарды бұзғаны үшін қылмыстық жауаптылық тек қасақана кінә нысаны болған жағдайда ғана туындайды. Елеулі зиян келтіре отырып жасалған авторлық және сабақтас құқықтарды бұзу жағдайында тікелей де, жанама да қасақаналық болуы мүмкін.

И. Ш. Борчашвилидің пікірінше, Қазақстан Республикасы ҚК-нің 198 бабында көзделген қылмыстың субъективтік жағы тікелей қасақаналық нысанындағы кінәмен және осы әрекеттің конструктивтік белгісі болып табылатын мақсатпен сипатталады. Кінәлі тұлға авторлық және сабақтас құқықтарды пайда табу мақсатында бұзатынын сезінеді және оны бұзуды қалайды. Қазақстан Республикасы ҚК-нің 198 бабының 1 бөлігінде көзделген қылмысты жасаған тұлға авторлық және сабақтас құқықтармен қорғалатын объектілердің маңызын түсінеді, сондай-ақ авторлық құқықтарды заңсыз иемденетінін немесе тең авторлыққа мәжбүрлейтінін біледі, елеулі зиянның туындауын алдын ала болжайды және оның орын алуын қалайды немесе оған саналы түрде жол береді. Жоғарыда баяндалғандарға сүйене отырып, авторлық және сабақтас құқықтар саласындағы қылмыстар тек кінәлі тұлға елеулі зиян келтіруді тікелей мақсат еткен жағдайда ғана тікелей қасақаналықпен жасалады деп айтуға болады [11].

Тәркіленетін объектілердің контрафактілік сипаты, әдетте, айқын болады және мұнымен қылмыс жасаған тұлға көбінесе дауласпайды. Мысалы, Б. ісі бойынша сот айыпталушының бұрын сатып алынған «Microsoft» корпорациясының бағдарламалық өнімдерінің контрафактілік үлгілерін 20 CD дискі көлемінде көшіру және көбейту арқылы оларды өткізу және пайда табу мақсатында таратқанын анықтаған. Аталған дискілердің контрафактілік екенін айыпталушы Б. білген және бұл әрекеті Қазақстан Республикасы ҚК-нің 198 бабында көзделген қылмыс екенін жоққа шығармаған. Сот оны кінәлі деп танып, оның кінәсі дәлелденген [16].

Сот-тергеу тәжірибесінде айыпталушылардың негізгі қорғау уәждеріне келесі жағдайлар жатады: өнімді белгісіз тұлғалардан сатып алып, өткізу мақсатында сатқанын көрсету, дискілердің контрафактілік екенін білмегенін, себебі лицензиялық өнімнің қалай көрінуі керектігін түсінбегенін айту, тауарға жүккұжат болған жағдайда оны заңды деп есептегенін көрсету, негізінен лицензиялық өнім сатылған, ал арасында кездейсоқ бірнеше заңсыз

үлгі болуы мүмкін екенін, олар тек тексеру сатып алу кезінде анықталғанын айту, тәркіленген өнімнің басым бөлігі не себепті контрафактілік болып шыққанын түсіндіре алмау, себебі тәркілеу дұрыс жүргізілмегенін көрсету, контрафактілік өнімді сату үшін жауапкершілік бар екенін білмегенін алға тарту, алайда заңды білмеу жауаптылықтан босатпайтынын ескермеу [16].

Сонымен қатар қылмыстың субъективтік жағына кінәмен бірге міндетті белгілер ретінде себеп пен мақсат та кіреді.

Қылмыстың себебі субъектіні қылмыс жасауға итермелейтін ішкі психологиялық түрткілер. Себеп әрқашан қасақаналықтан бұрын пайда болып, бір немесе бірнеше себептердің әсерімен қалыптасады.

Қылмыстың мақсаты — тұлғаның қылмыс жасау арқылы қол жеткізгісі келетін түпкі нәтижесі, яғни оның ұмтылған нәрсесі.

Қарастырылып отырған қылмыстардың себептері ретінде пайдакүнемдік, кек, қызғаныш, іштарлық, менмендік, өшпенділік, мансапқорлық және т.б. көрініс табуы мүмкін. Ал кінәлі тұлғаның негізгі мақсаты көп жағдайда пайда табу (олжа). Себептер әртүрлі болғанымен, мақсат көбіне бір сипатта болады. Кейбір жағдайларда бұл ауыр материалдық жағдаймен, өмірлік қиындықтармен, басқа жұмыс таба алмаумен байланысты болса, басқа жағдайларда тез әрі жеңіл жолмен үлкен ақша табуға ұмтылумен түсіндіріледі.

Қылмыс субъектісі деп қылмыстық заңда көзделген қоғамдық қауіпті әрекетті қасақана немесе абайсызда жасаған, заңда белгіленген жасқа толған, есі дұрыс, ал кейбір жағдайларда тиісті нормаларда көрсетілген арнайы белгілері бар адам танылады. Қылмыс субъектісінің негізгі белгілеріне мыналар жатады: физикалық тұлға, есі дұрыстық, қылмыстық заңмен белгіленген жасқа толу. Осы ең маңызды белгілер қылмыс субъектісінің жалпы ғылыми ұғымын құрайды [11].

Қылмыс субъектісінің жалпы белгілерінің бірі ретінде Қазақстан Республикасы ҚК-нің 14 бабы физикалық тұлғаны атайды. Бұл қылмыс субъектісі тек адам бола алатынын білдіреді. Қазақстан Республикасы ҚК-нің 14 бабы 1 бөлігінде көрсетілген физикалық тұлғаларға Қазақстан Республикасының азаматтары, азаматтығы жоқ адамдар және шетел азаматтары жатады. Бұл Қазақстан Республикасы ҚК-нің 6 және 7 баптарының мазмұнынан туындайды [11].

Авторлық және сабақтас құқықтарды бұзу саласындағы осы қылмыс түрін жасайтын адамдардың басым бөлігі ер адамдар. Олардың орташа жасы 20 мен 40 жас аралығында. Әдетте, авторлық және сабақтас құқықтарды бұзғаны үшін қылмыстық жауаптылыққа тартылған тұлғалардың орта немесе арнаулы орта техникалық, аяқталмаған жоғары немесе жоғары білімі болады. Бұл мұндай қылмыстар белгілі бір деңгейдегі білімді, дамуды және саналы ойлануды талап ететінін көрсетеді.

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы ҚК-нің 198 бабы 3 бөлігі бойынша саралау үшін арнайы субъектінің болуы міндетті болып табылады, бұл мәселені толығырақ қарастырайық [11].

3.2 Авторлық және сабақтас құқықтарды заңсыз пайдалану қылмысының субъектісі

Қазақстан Республикасы ҚК нормаларына сәйкес заңды тұлғалар қылмыстық-құқықтық қатынастардың субъектісі бола алмайтынын атап өткен жөн. Дегенмен, заң әдебиетінде белгілі бір қылмыс түрлері (мысалы, экологиялық қылмыстар, экономикалық қызмет саласындағы қылмыстар) үшін заңды тұлғаларды қылмыстық жауаптылыққа тартудың орындылығы мәселесі ұзақ уақыттан бері өзекті болып келеді.

Қазақстанда авторлық және сабақтас құқықтар саласындағы қылмыстар үшін заңды тұлғалардың жауаптылығы мәселесі даулы болып табылады. Алайда көптеген шетел мемлекеттерінің (Испания, Австралия, Канада, Ұлыбритания, АҚШ және т.б.) заңнамаларында аталған қылмыстар үшін заңды тұлғалардың қылмыстық жауаптылығы қарастырылғаны белгілі. Заңды тұлғаларды қылмыстық жауаптылыққа тарту мәселесі жөніндегі пікірталасқа тереңдемей-ақ, егер бұл мәселе оң шешімін тапқан жағдайда, авторлық және сабақтас құқықтарды бұзғаны үшін жеке тұлғалардың жауаптылығымен қатар, біздің ойымызша, заңды тұлғалардың да жауаптылығын қарастыру қажет екенін атап өткен жөн. Бұл ұстанымға құқық қолдану органдары қызметкерлерінің басым көпшілігі жүргізілген сауалнама нәтижесінде қолдау білдірген [16].

Қорытындылай келе, Қазақстан Республикасы ҚК-нің 198 бабында көзделген қылмыс тікелей қасақаналықпен де, жанама қасақаналықпен де жасалуы мүмкін екенін атап өткен жөн. Тікелей қасақаналық кезінде кінәлі тұлға авторлықты иемдену немесе тең авторлыққа мәжбүрлеу, не авторлық және сабақтас құқықтар объектілерін заңсыз пайдалану әрекеттерінің қоғамдық қауіптілігін түсінеді, соның нәтижесінде елеулі зиян келуі мүмкін екенін алдын ала болжайды және оның туындауын қалайды. Жанама қасақаналық кезінде кінәлі тұлға аталған әрекеттердің қоғамдық қауіптілігін түсінеді, елеулі зиян келу мүмкіндігін алдын ала болжайды, бірақ оның туындауын қаламайды, дегенмен оған саналы түрде жол береді немесе оған бейжай қарайды. Бұл ретте авторлық және сабақтас құқықтар саласындағы қылмыстардың ішінде тек кінәлі тұлға елеулі зиян келтіруді мақсат етіп, соған ұмтылған жағдайда ғана тікелей қасақаналықпен жасалатын әрекеттер бар екені де атап өтіледі [11].

Қазақстан Республикасы ҚК-нің 198-бабының 3-бөлігінде көзделген ауырлататын мән-жайларға заң шығарушы мынадай әрекеттерді жатқызады: а) бірнеше рет жасалған; б) алдын ала сөз байласқан адамдар тобы немесе

ұйымдасқан топ жасаған; в) ірі мөлшерде жасалған немесе ірі залал келтірген; г) қызметтік жағдайын пайдалану арқылы жасалған әрекеттер [3].

Мысалы қылмыстың бірнеше рет жасалуы деп заң шығарушы Қазақстан Республикасы ҚК-нің 11-бабында: «... осы Кодекстің Ерекше бөлімінің бір бабының немесе бір бабы бөлігінің бірдей нормасында көзделген екі немесе одан да көп әрекетті жасау, «.....осы Кодекстің Ерекше бөлімінің әртүрлі баптарында көзделген екі немесе одан да көп қылмыстарды жасау, тек осы Кодексте арнайы көрсетілген жағдайларда ғана бірнеше рет жасалған деп танылуы мүмкін» — деп белгілейді [11].

Қорытындылай келе, авторлық және сабақтас құқықтарды бұзудың қылмыстық құқықтық сипаттамасына қатысты мәселелерді қарастыру нәтижесін түйіндей отырып, қолданыстағы заңнама зияткерлік меншік құқықтарын қорғау саласында елеулі алға қадам жасағанына қарамастан, жүргізілген зерттеу бұл бағытта әрі қарай тереңдетуді және жетілдіруді талап ететін бірқатар мәселелердің әлі де бар екенін көрсетті. Бұл тек қылмыстық құқыққа ғана емес, сонымен қатар әкімшілік заңнамаға да қатысты. Бұл ретте Қазақстан Республикасы ҚК-нің 198-бабы мен Қазақстан Республикасы ӘҚБтК-нің 129-бабы арасындағы айырмашылық жасалған әрекеттердің қоғамдық қауіптілік дәрежесінде көрініс табады. Сонымен қатар қылмыстық жаза қолдану әкімшілік жауаптылық шараларына қарағанда едәуір қатаң болып табылады. Ал Қазақстан Республикасы ҚК-нің 198 және 199-1-баптарының негізгі айырмашылықтары қарастырылып отырған қылмыс құрамдарының объективтік белгілерінің сипаттамасында көрінеді, алайда олардың басты ерекшелігі қылмыс заты болып табылады.

ҚОРЫТЫНДЫ

Жүргізілген зерттеуде авторлық және сабақтас құқықтардың бұзылуы үшін жауаптылықтың бұлтартпастығын қамтамасыз ету мәселелері қарастырылып, біздің ойымызша, ерекше назар аударуды және заңнамалық деңгейде шешуді қажет ететін бірқатар мәселелер талданды.

Зерттеу нәтижелері қарастырылып отырған қылмыстық-құқықтық норма туралы теориялық түсініктерді тереңдетуге, қылмыстық заңды біркелкі түсіндіру мен қолдануға, сондай-ақ аталған қоғамдық қауіпті әрекеттерді саралау кезінде жиі жіберілетін қателіктердің алдын алуға мүмкіндік беретін тұжырымдар мен ережелерді қалыптастыруға негіз болды. Бұл нәтижелер ғылыми-зерттеу қызметінде және оқу үдерісінде пайдаланылуы мүмкін.

Зияткерлік меншік құқықтарын қорғау жүйесі қазіргі таңда ұлттық инфрақұрылымның ажырамас бөлігіне айналды. ХХІ ғасыр зияткерлік экономика дәуірі болады деп пайымдауға толық негіз бар, оның дамуында шығармашылық қызмет пен оны құқықтық қорғаудың сенімді жүйесі шешуші рөл атқарады. Қазақстан Республикасы Дүниежүзілік зияткерлік меншік ұйымының (ДЗМҰ) мүшесі ретінде ұлттық және шетелдік құқық иеленушілердің құқықтарын халықаралық стандарттарға сәйкес деңгейде қамтамасыз етуі тиіс. Қазақстанда авторлық және сабақтас құқықтарды қорғау туралы заң және өзге де нормативтік-құқықтық актілер қабылданғанымен, олар жалпы алғанда халықаралық талаптарға сай келеді. Дегенмен, заңнаманы іске асыру мәселесі өзекті болып қалып отыр, себебі құқықтық база жетілдірілгеніне қарамастан, бұл салада қылмыстар санының өсуі байқалады.

Авторлық және сабақтас құқықтарды қорғаудың тарихи-құқықтық тәжірибесін зерттеу ғылыми және практикалық тұрғыдан маңызды. Ол авторлық құқық объектілерін қылмыстық-құқықтық қорғаудың мәнін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Зияткерлік меншік институттары ортақ ұғыммен біріктірілгенімен, олардың мақсаты мен мазмұны әртүрлі. Айырмашылық, ең алдымен, құқықтық реттеу объектілерінің ерекшеліктерімен байланысты. Авторлық құқық және сабақтас құқықтар ғылым, әдебиет және өнер туындыларын рухани қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін қорғаса, патенттік құқық және дараландыру құралдары экономикалық міндеттерді шешуге бағытталған.

Зияткерлік меншік объектілерінің әлеуметтік-экономикалық табиғаты олардың құқықтық режиміндегі айырмашылықтарды айқындайды (қорғау шарттары, тіркеу тәртібі, қорғау мерзімі және т.б.). Соған қарамастан, оларды біріктіретін ортақ белгі — құқық иеленушінің айрықша құқыққа ие болуы. Шетелдік мемлекеттердің көпшілігінде авторлық және сабақтас құқықтарды бұзу экономикалық қылмыстар қатарына жатады және қылмыстық-құқықтық нормаларда нақты әрекеттерді сипаттау кең таралған.

Авторлық және сабақтас құқықтар саласындағы қылмыстың тікелей объектісі — шығармашылық нәтижелерді жасау және пайдалану барысында туындайтын қоғамдық қатынастар.

Қосымша объект ретінде зияткерлік өнімді өткізу саласындағы кәсіпкерлік қызмет және тұтынушылардың мүдделері қарастырылады. Қылмыс заты — авторлық және сабақтас құқық объектілері және олардың контрафактілік даналары. Қазақстан Республикасы ҚК-нің 198-бабының 1 бөлігі материалдық құрамды, ал 2 бөлігі формальды құрамды сипаттайды. Бұл қылмыс тікелей және жанама қасақаналықпен жасалуы мүмкін. Қылмыс субъектісі 16 жасқа толған, есі дұрыс физикалық тұлға. 3 бөлікте сараланған құрам белгілері: бірнеше рет жасау, топпен жасау, ірі мөлшер, қызметтік жағдайды пайдалану және т.б. Қайталанушылық ұғымын кеңірек түсіндіру және зияткерлік меншікке қатысты өзара ұқсас қылмыстарды да қамту ұсынылады. Ұйымдасқан топпен жасалған қылмыстар қоғамдық қауіптілігі жоғары, сондықтан оларды нақты ажырату қажет. Залал мөлшерін есептеу кезінде экономикалық критерийлер мен құқық иеленушінің нақты бағасы негізге алынуы тиіс. Құқық қолдану тәжірибесінде кездесетін саралау мәселелерін шешу үшін Қазақстан Республикасы ҚК-нің 198-бабының 3-бөлігін жетілдіру қажет. Қазақстан Республикасы ҚК-нің 198 және 199-1-баптарының негізгі айырмашылығы — объективтік белгілер мен қылмыс затында. Әкімшілік және қылмыстық жауаптылық арасындағы айырмашылық жасалған әрекеттердің ауырлығында көрінеді.

Жалпы алғанда, зерттеу авторлық және сабақтас құқықтарды қылмыстық-құқықтық қорғау институтын жетілдіру қажеттігін көрсетеді және заңнаманы әрі қарай дамытуға бағытталған ұсыныстар береді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕККӨЗДЕРДІҢ ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 2026 жылы 15 наурызда республикалық референдумда қабылданды.
2. Мемлекет басшысының 2025 жылғы 8 қыркүйектегі «Жасанды интеллект дәуіріндегі Қазақстан: өзекті мәселелер және оны түбегейлі цифрлық өзгерістер арқылы шешу» атты Қазақстан халқына Жолдауын іске асыру жөніндегі шаралар туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2025 жылғы 13 қазандағы № 1042 Жарлығы // Интернет ресурс: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2500001042> (жүгіну уақыты: 13.05.2026 ж.)
3. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі №226-V ҚРЗ //Интернет ресурс: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226> (жүгіну уақыты: 13.05.2026 ж.)
4. Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі №235-V ҚРЗ. // Интернет ресурс: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000235> (жүгіну уақыты: 14.05.2026 ж.)
5. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (Жалпы бөлім) 1994 жылғы 27 желтоқсандағы №268-ХІІІ // Интернет ресурс: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K940001000_ (жүгіну уақыты: 14.05.2026 ж.)
6. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (Ерекше бөлім) 1999 жылғы 1 шілдедегі №409. // Интернет ресурс: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K990000409_ (жүгіну уақыты: 19.05.2026 ж.)
7. Қазақстан Республикасы Жоғары Сотының 2007 жылғы 25 желтоқсандағы «Соттардың авторлық құқық және сабақтас құқықтарды қорғау жөніндегі заңнаманың кейбір нормаларын қолдануы туралы» №11 Нормативтік қаулысы // Интернет ресурс: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P07000011S_ (жүгіну уақыты: 19.05.2026 ж.)
8. «Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы» Қазақстан Республикасының 1996 жылғы 10 маусымдағы №6-І Заңы // Интернет ресурс: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z960000006_ (жүгіну уақыты: 19.05.2026 ж.)
9. Авторское право на литературные произведения / [соч.] Г.Ф. Шершеневича. - Казань : тип. Имп. ун-та, 1891. - [8], 313 с. - Указ. лит. по вопр. об авт. праве : с. 310-313.
10. Сулейменов М.К. Защита гражданских прав // Интернет ресурс: https://prg.kz/document/?doc_id=39427980&pos=6;134 (жүгіну уақыты: 20.05.2026 ж.)
11. Борчашвили И.Ш. Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексіне түсіндірме. Жалпы бөлік. Том 1. – Алматы: Жеті жарғы, 2021. – 836 б.
12. Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 16 шілдедегі №427 Патент Заңы // Интернет ресурс: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z990000427_ (жүгіну уақыты: 20.05.2026 ж.)
13. «Тауар белгілері, қызмет көрсету белгілері, географиялық нұсқамалар және тауарлар шығарылған жерлердің атаулары туралы» Қазақстан

Республикасының 1999 жылғы 26 шілдедегі № 456 Заңы // Интернет ресурс: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z990000456_ (жүгіну уақыты: 20.05.2026 ж.)

14. «Интегралдық микросхемалар топологияларын құқықтық қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 29 маусымдағы № 217 Заңы // Интернет ресурс: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z010000217_ (жүгіну уақыты: 20.05.2026 ж.)

15. «Қазақстан Республикасының Дүниежүзілік зияткерлік меншік ұйымының авторлық құқық жөніндегі шартына қосылуы туралы» Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 16 сәуірдегі № 547 Заңы // Интернет ресурс: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z040000547_ (жүгіну уақыты: 20.05.2026 ж.)

16. Мусабеков А. Қазақстандағы авторлық құқықтарды қорғау мәселелері. Құқық және экономика журналы.- Алматы: 2020ж. - 45-58 бб.

ҚОСЫМША 1

Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінің Заңнама және құқықтық ақпарат институтының практикалық қызметінде қолдануға арналған
ЖАДНАМА

1. Жалпы ережелер

Осы Жаднама авторлық және сабақтас құқықтарды қорғау саласында Әділет министрлігінің заңнама және құқықтық ақпарат институтының қызметіне цифрлық технологияларды енгізу бағыттарын айқындау мақсатында әзірленді.

Жаднаманың негізгі мақсаты – құқық иеленушілердің мүдделерін тиімді қорғау, құқық бұзушылықтардың алдын алу, сондай-ақ қызмет көрсету сапасын арттыру үшін заманауи цифрлық шешімдерді пайдалану.

2. Міндеттері

2.1. авторлық және сабақтас құқық объектілерін тіркеу және есепке алу процестерін автоматтандыру;

2.2. құқықтарды қорғау механизмдерінің ашықтығы мен қолжетімділігін қамтамасыз ету;

2.3. цифрлық ортада құқық бұзушылықтарды анықтау және жолын кесу;

2.4. ақпараттық жүйелердің өзара интеграциясын қамтамасыз ету;

3. Жаднама қандай жағдайларда қолданылады

3.1. Автордың немесе өзге құқық иеленушінің құқықтарына немесе заңды мүдделеріне елеулі зиян келтірілгені туралы ақпарат тіркелгенде;

3.2. осы заңға қайша әрекеттер адамдар тобының алдын ала сөз байласуымен жасалғаны кезде;

3.4. авторлық құқықбұзушылықтар ірі мөлшерде жасалған немесе ірі залал келтірілгенде;

3.5. адам өзінің қызмет бабын пайдалана отырып жасаған осы санаттағы қылмысты әс-әрекеттер анықталғанда;

3.6. авторлық құқықбұзушылыққа әкімшілік немесе қылмыстық-құқықтық әрекет ету шараларын қолдану мәселесінде.

4. Интеллектуалды меншік

4.1. Интеллектуалды меншік – бұл материалдық емес, бірақ құқықтық және экономикалық құны бар нәтиже.

Интеллектуалдық меншік келесі нормативтік базамен қорғалады: Қазақстан Республикасының Конституциясы, Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы және Қылмыстық кодексі, “Авторлық

және сабақтас құқықтар туралы” 10.06.1996 жылғы ҚР Заңы, Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (Ерекше бөлім) - авторлық құқық қатынастарын реттейтін нормалар қамтылған (мысалы, құқық объектілері, құқықтардың берілу тәртібі), Қазақстан Республикасы Жоғары Сотының №11 Нормативтік қаулысы - авторлық, Халықаралық шарттар мен келісімшарттар - Қазақстан ратификациялаған (мысалы, Берн конвенциясы).

4.2. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігі – бұл авторлық құқық саласындағы негізгі уәкілетті орган ретінде:

- авторлық құқық саласындағы мемлекеттік саясатты іске асырады;
- құқықтарды есепке алады және тіркейді (ӘМ жанындағы Ұлттық зияткерлік меншік институты), бақылау жұмыстары;
- нормативтік-құқықтық актілерді әзірлейді.

4.3. Қазақстан Республикасының Ішкі істер министрлігі:

- авторлық құқықты заңсыз пайдалану фактілерін анықтау;
- қылмыстық құқықбұзушылықтарды тергеу;
- контрафактілік өнімдерді анықтау және тәркілеу жұмыстарын жүзеге асырады.

4.4. Қазақстан Республикасының Жоғарғы соты:

- авторлық құқықбұзушылық бойынша азаматтық, әкімшілік және қылмыстық істерді қарайды;
- залалды өндіру істерін қарайды.

4.5. Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігінің Мемлекеттік кірістер комитеті:

- шекара арқылы өтетін контрафактілік тауарларды анықтайды;
- авторлық құқық объектілерін қорғау үшін кедендік бақылау жүргізеді.

5. Авторлық құқық субъектілері (тұлғалар)

Авторлық құқықтық қатынастарда келесі тұлғалар қатысады:

1. Авторлық құқықтың негізгі субъектісі – автор. Автор өзінің туындысына қатысты жеке мүліктік емес және мүліктік құқықтарға ие болады. Жеке мүліктік емес құқықтарға авторлықты тану, автордың аты-жөнін көрсету, шығарманың тұтастығын қорғау құқықтары жатады.

Бұл құқықтар автордың өмір бойы сақталып, оның қайтыс болғаннан кейін де қорғалады.

2. Құқық иеленуші –автордан белгілі бір шарт негізінде авторлық құқықтарды алған жеке немесе заңды тұлға. Мұндай тұлғалар шығарманы пайдалану, тарату, жариялау, көбейту сияқты құқықтарды жүзеге асыра алады.

Көп жағдайда құқық иеленушілерге баспалар, продюсерлік орталықтар, телерадио ұйымдары және басқа да шығармашылық өнімдерді таратумен айналысатын ұйымдар жатады.

3. Пайдаланушы – шығарманы заңды негізде қолданатын тұлға.

Авторлық құқық субъектілері автордан, құқық иеленушілерден, пайдаланушылардан және авторлардың құқықтарын ұжымдық негізде басқаратын ұйымдардан тұрады.

6. Интернет желісіндегі авторлық құқықтың қорғалуы

6.1. Автор өз туындысын заңмен қорғауға оны тіркеуге немесе авторлық құқықтың бұзылуы туралы сотқа жүгінуге құқылы.

6.2. Интернетте авторлық құқықты қорғау үшін техникалық әдістер қолданылады:

- цифрлық сутанбалар (digital watermark);
- лицензиялық бағдарламалар;
- контентті көшіруден қорғану жүйелері;
- DRM (Digital Rights Management) технологиялары.

Әкімшілік және қылмыстық жауаптылық

Мысалы, заңсыз контентті тарату немесе пираттық сайттарды пайдаланғаны үшін әкімшілік немесе қылмыстық жаза қолданылуы мүмкін.

7. Цифрлық технологияларды енгізудің негізгі бағыттары

- 7.1 . Авторлық құқық объектілерін онлайн тіркеу жүйесін енгізу;
- 7.2 . электрондық өтінімдер қабылдау және қарау;
- 7.3 . пайдаланушылар үшін жеке кабинеттер құру.
- 7.4 . авторлық құқық объектілерінің бірыңғай цифрлық деректер базасын қалыптастыру;
- 7.5 . мемлекеттік органдардың ақпараттық жүйелерімен интеграциялау;
- 7.6 . деректердің өзектілігі мен қолжетімділігін қамтамасыз ету.
- 7.7 . блокчейн технологияларын пайдалану, авторлық құқық объектілерін тіркеудің өзгермейтін тізілімін жүргізу;
- 7.8 . құқықтардың туындауын және берілуін сенімді тіркеу;
- 7.9 . контентті пайдалану тарихының ашықтығын қамтамасыз ету.

8. Жасанды интеллектті қолдану

- 8.1. Интернет кеңістігінде плагиатты автоматты түрде анықтау;
- 8.2. заңсыз контентті іздеу және мониторингтеу;
- 8.3. құқық бұзушылық тәуекелдерін талдау және болжау;
- 8.4. Цифрлық мониторинг жүйелері, веб-ресурстар мен әлеуметтік желілерді тұрақты бақылау;

8.5. құқық бұзушылықтарды жедел анықтау;

8.6. құқық иеленушілерден түсетін шағымдарды онлайн өңдеу.

9. Ақпараттық қауіпсіздік

9.1. Цифрлық технологияларды енгізу барысында дербес деректерді қорғау қажет;

9.2. ақпараттық жүйелердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету;

9.3. пайдаланушыларды сәйкестендіру және аутентификациялау механизмдерін енгізу, киберқауіпсіздік стандарттарын сақтау талаптары орындалу керек.

10. Өзара іс-қимыл және ашықтық

10.1. құқық иеленушілермен және пайдаланушылармен тиімді кері байланыс орнату;

10.2. онлайн кеңес беру қызметтерін дамыту;

10.3. мемлекеттік қызметтердің ашықтығын қамтамасыз ету;

10.4. халықтың құқықтық сауаттылығын арттыру бойынша цифрлық құралдарды пайдалану бағытында талаптар толыққанды орындалуы тиіс.

Осы Жаднаманы іске асыру нәтижесінде, келесі болжамдарға қол жеткізе аламыз, авторлық және сабақтас құқықтарды қорғау тиімділігі артады, құқық бұзушылықтардың саны азаяды, мемлекеттік қызмет көрсету сапасы жақсарады, әкімшілік рәсімдер жеңілдетіледі, уақыт және қаржылық шығындар қысқарады. Көзделген шараларды кезең-кезеңімен іске асыру заманауи талаптарға жауап беретін, сенімді және қолжетімді құқықтық инфрақұрылымды қалыптастыруға бағытталған. Цифрлық технологияларды енгізу авторлық және сабақтас құқықтарды қорғау жүйесін жаңғыртуға, оның ашықтығы мен тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.